

Pražák, Richard

**Maďarská reformovaná misie do Čech a Moravy po vydání
tolerančního patentu**

In: Pražák, Richard. *Maďarská reformovaná inteligence v českém
obrození*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, pp.
30-67

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119348>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Maďarská reformovaná misie do Čech a Moravy po vydání tolerančního patentu

Lidové styky česko-maďarské jako součást protifeudálního boje českého lidu proti hospodářskému a sociálnímu útlaku a jejich souvislost s náboženským pronásledováním v období temna. — Toleranční patent Josefa II. a zásluha uprchlých a násilně vystěhovaných českých poddaných o vznik maďarské reformované misie do českých zemí. — Přípravy k jejímu uskutečnění v předtiské kalvínské superintendenci: činnost superintendenta Samuela Szalaye. Význam superintendenčního shromáždění v Miškolci z 30. června 1782. — Odchod prvních maďarských reformovaných pastorů a učitelů do českých zemí a jejich zprávy domů. Informace uherských kalvínských agentů a iniciativa českých evangelických poddaných. Obtíže při získávání kandidátů pro službu v Čechách a na Moravě. Další rozvoj maďarské reformované misie do r. 1784. Osobní podíl superintendenta Szalaye na jejím úspěšném uskutečňování.

Náboženské poměry v habsburské monarchii před vydáním tolerančního patentu vtiskly výraznou pečeť i lidovým stykům česko-maďarským, jež tvoří důležitou součást protifeudálního boje českého lidu proti hospodářskému a sociálnímu útlaku v období temna. Vlna protireformace, která od bělohorské tragédie stíhala české země, přelila se po porážce Rákócziho povstání do Uher, kde si však vlivná protestantská opozice přece jen uchovala základní náboženské svobody, třeba neúplné a okleštěné. Uhry tak skýtaly jistou možnost asyly českým protestantům před náboženským pronásledováním. Po první veliké pobělohorské emigraci z českých zemí do Uher v 1. pol. XVII. stol., jíž se účastnili z důvodů náboženských příslušníci všech společenských vrstev, utíkali se tam ve století osmnáctém hlavně poddaní před nesnesitelným útlakem hospodářským a sociálním, spojeným s náboženským pronásledováním tajných nekatolíků. Tyto útky poddaných byly účinným prostředkem jejich protifeudálního boje a na moravských panstvích sousedících s Uhrami, kde se vyskytovaly nejčastěji, vynesly rolníkům různé hospodářské výhody a znemožnily tam pro hrozící nedostatek pracovních sil téměř úplně násilnou rekatolisaci. Jen tak si lze například vysvětlit skutečnost, že na sklonku dvacátých let osmnáctého století, kdy v Čechách vrcholila protireformace kanonisací protireformačního světce Jana Nepomuckého, udržela si na strážnickém panství Kouniců na jihovýchodní Moravě svůj evangelický ráz obec Javorník.¹ Útky poddaných do Uher byly časté zvláště od konce

¹ K zbíhání poddaných do Uher dochází už v devadesátých letech 17. století. Doklady o tom přináší Josef Válka, Sociální poměry na uherskobrodském panství v 17. století, ČMM 1952, str. 244 n. O Javorníku viz Jindřich Obršlík, Příspěvky k dějinám moravských evangeliků a jejich stykům se Slovenskem v první polovině XVIII. stol., rukopis, Brno 1950, str. 146.

18. stol., kdy se v českých zemích dále upevnil systém druhého nevolnictví, a naopak v Uhrách se pro nedostatek pracovních sil ke kolonizaci území obsazeného dříve Turky situace poddaného lidu přechodně zlepšila. Patent proti útěkům poddaných z českých zemí do Uher, vydaný 15. května 1699, byl v 1. pol. XVIII. stol. několikrát obnoven, ale vždy bez viditelného výsledku.² Tak např. úřední zpráva hejtmana hradišského kraje Fr. Chorinského podává z r. 1730 soupis 55 podaných uprchlých z Moravy do Uher a zpráva sobotišského faráře J. Morvaie z r. 1749 soupis 164 moravských poddaných, kteří se před r. 1749 usadili v Sobotišti, Myjavě a Vrbovcích.³ V letech 1751–1752 uprchlo jen z břeclavského panství knížete Lichtensteina pod ochranou uherských zbrojnošů 24 rodin do obce Kis Bér v komárenské stolici.⁴ Když se útky poddaných rozrostly do té míry, že vážně ohrožovaly hospodářskou prosperitu moravských velkostatků, dohodlo se r. 1752 moravské direktorium s uherskou dvorskou kanceláří na tom, že na Moravu budou vráceni všichni poddaní, kteří uprchli do Uher po r. 1740. Při té příležitosti byly pořízeny jednotlivými vrchnostmi soupisy těchto poddaných, z nichž vyplývá, že zběhlí poddaní se usazovali zejména na západním Slovensku, v Myjavě, Skalici, Vrbovcích aj., ale v menším počtu také ve vlastních Uhrách, poblíže Budína, Debrecína a v Sedmihradsku. Velká skupina 30 osob z Nové Lhoty na strážnickém panství se usadila dokonce v okolí Blatenského jezera. Podle těchto soupisů uprchlo do Uher z Moravy v letech 1740 až 1752 celkem 1918 osob, z nichž však byla na Moravu vrácena nepatrná část. K novým rozsáhlejším útěkům poddaných z Moravy do Uher došlo v letech 1763–1764, kdy jen ze vsetínského panství uprchlo na panství Vigláš (Végles), patřící knížeti Esterházymu, 222 osob. Vyšetřováním bylo zjištěno, že útek těchto poddaných byl zorganizován emisary knížete Esterházyho, což byl tehdy dosti obvyklý způsob, jímž si uherští velkostatkáři lacino opatrovali pracovní síly, které po vyhnání Turků potřebovali zvláště v jižních Uhrách. Poddaní se dali snadno zlákat k útěku slibem lepších pracovních podmínek či osvobození od vrchnostenských poplatků a roboty. Do Uher utkali nejen poddaní z blízké Moravy, ale i ze vzdálenějších Čech.⁵

Útky poddaných z českých zemí do Uher, jež byly jedním z význačných projevů protifeudálního boje našeho poddaného lidu proti hospodářskému a sociálnímu útlaku a souvisely často i s pronásledováním náboženským, nejsou jedinou formou česko-maďarských lidových styků před vydáním tolerančního

² Bedřich Sindelář, *K otázce zběhlých poddaných u nás*, Časopis společnosti přátel starožitností 1950, str. 223 n.

³ Jindřich Obršlík, *Stahovanie moravských poddaných na Slovensko koncom 17. a v prvej polovici 18. stor.*, Historické štúdie IV, Bratislava 1958, str. 150, 152.

⁴ Josef Macúrek, *Bohemika v budapeštských archívech a jejích význam pro české dějiny*, Věstník české akademie věd a umění 1950, str. 25.

⁵ Obršlík, *Stahovanie* ..., str. 153, 155–156.

patentu. Vyskytovaly se i méně výrazné formy, určované momentem náboženským, přičemž třeba mít na paměti, že i náboženské pronásledování bylo jen dílčí součástí všeobecného třídního útlaču feudálního. Slovenští a maďarští luteráni i kalvíni, přicházející do českých zemí ve vojenských uniformách či vrchnostenských službách, sami nalézali cestu k tajným českým nekatolíkům, kteří zase dovedli i v dobách nejužší protireformace navázat přímé spojení se svými souvěrci v Uhrách. Navštěvovali podloudně jejich bohoslužby a přijímali mezi sebou na tajných shromážděních čas od času uherské kněze či emisary, kteří jim přinášeli v českých zemích nedostupné náboženské knihy. Pro tajné evangelíky na Moravě vykonal mnoho účastník Rákócziho povstání myjavský superintendent Daniel Krmán, který jim posílal své kněze a emisary a měl proto četné nepřítomnosti se světskou i církevní vrchností. Vydal pro ně v letech 1717, 1722 a 1727 i nejoblíbenější knihu tajných českých evangelíků, kancionál žitavského tiskaře Václava Kleycha a dopravoval jej podloudně na Moravu.⁶ S tajnými evangelíky na Moravě vstoupil r. 1726 ve styk i zplnomocněnec hr. Illésházyho Mikuláš Omasta, když vizitoval jeho moravská panství, a přivolał tím na svého pána hněv jezuitů, kteří si na něho stěžovali u dvora pro maření protireformační misie.⁷

Četné byly také návštěvy uherských kněží a emisarů mezi tajnými evangelíky na Moravě. Patřil k nim např. mlynářský tovaryš Josef Čejka, rodák z rychmburského panství, který po osmnáctiletém pobytu v Uhrách, kam uprchl před náboženským pronásledováním, byl zatčen r. 1750 v Kněždubě pro šíření bludařství, neboť se vydával za proroka, který je poslán od boha zvěstovat lidem pravé náboženství.⁸ Východomoravští evangelíci navštěvovali tajně také luteránské a kalvínské kostely v pohraničních oblastech Uher, zvláště blízký maďarský reformovaný kostel v Réce u Bratislavy, kde působil svého času i samozvaný biskup českých reformovaných v Uhrách Jan Valesius. Někteří chodili až do kalvínského kostela v Kis Újfalu u Pešti.⁹

Návštěvy bohoslužeb v Uhrách nesmírně vzrostly v souvislosti s hnutím

⁶ T ý ž, *Příspěvky . . .*, str. 137 n.

⁷ František Bednář, *Zápas moravských evangelíků o náboženskou svobodu v letech 1777–1781*, Praha 1931, str. 14.

⁸ O Čejkovi srov. K. V. Adámek, *Josef Čejka, český emigrant a uherský komisař evangelický*, Věstník královské české společnosti nauk 1920, č. 2 a Bednář, *Zápas moravských evangelíků . . .*, str. 18.

⁹ Srov. Ferdinand Hrejsa, *Z česko-maďarských styků před tolerancí (Réca a Valesius)*, Český bratr 1937, str. 156–159; místo správného Kis Újfalu zde Hrejsa chybně uvádí Kisulvad. O Valesiovi psal též Géza Kúr v dílech *A komáromi református egyházmegye*, Komárom 1936, kap. 24 *Cseh reformátusok egyházmegyénkben*, Valesius A. János *egyházmegyének esperese, mint a cseh reformátusok püspöke*, str. 217–229 a *Cseh-magyar református történeti kapcsolatok*, Komárom 1937, str. 31–42.

valašských evangeliků za náboženskou svobodu v letech 1777—1781. Z tajných cest jednotlivců na moravsko-slovenském pomezí se staly hromadné pouti; tak např. v červnu 1779 navštívilo kostel v Prietrži v nitranské župě na 100 osob z Vizovska. Velký rozruch vzbudila mezi valašskými evangeliky také návštěva neznámého kněze z Uher v květnu 1780. Tento kněz konal po pět dní pobožnosti v liptálských lesích za účasti čtyř tisíc lidí. Úřady se této demonstrativní akci tajných evangeliků marně snažily zabránit, což jenom posílilo valašské evangeliky v jejich odporu proti náboženskému pronásledování.¹⁰ Nemohla jej zlomit ani násilná transmigrace do Uher, která postihla všechny, kdož měli v tomto lnutí nějakou aktivní vůdčí účast. 12. září a 10. října 1778 byly vydány dvorské dekrety o transmigraci bludařů do uherských dolů a 7. dubna 1780 bylo rozhodnuto deportovat bludaře místo do dolů na vzdálená uherská komorní panství. K transmigraci docházelo však zřejmě již mnohem dříve, svědčí o tom alespoň zmínka v prosebném listě evangeliků chrudimského kraje k pruskému králi Fridrichu II. z r. 1774, kde se píše, že 300 evangeliků, u nichž byly zabaveny nekatolické knihy, bylo buď uvězněno nebo odvezeno do Sedmihrad.¹¹ Vystěhování nekatolíci našli však v Sedmihradsku vlídné přijetí, neboť mezi tamním lidem vládla ještě z dob bojů za nezávislost silná protihabsburská protestantská tradice. Když se zpráva o tom rozesla po Moravě, přestala být transmigrace trestem a vyskytli se mnozí, kteří se chtěli odebrat do Sedmihradska dobrovolně.¹²

*

Aktivní odpor lidových mas si posléze vynutil vydání tolerančního patentu, k němuž směřoval i všechny předchozí vývoj, kdy společenské a hospodářské potřeby doby zatlačily do pozadí náboženské protiklady. Rozhodnutí Josefa II. vydat toleranční patent urychlily mimo jiné i petice nosislavských a olešnických evangeliků o náboženskou svobodu, podané v květnu a v září 1781 a vyjadřující přání tajných evangeliků na Brněnsku a Českomoravské vysočině. Poslední popud znamenala zejména druhá petice předložená v září 1781 olešnickým občanem Jiřím Jakubcem osobně císaři. Tuto petici vypracoval Jakubcovi agent uherské reformované církve ve Vídni Samuel Nagy, jak o tom píše ve svém spise

¹⁰ Bednář, *Zápas moravských evangeliků...*, str. 128 a 169 n.

¹¹ Viz Antonín Rezek — J. V. Šimák, *Listář k dějinám náboženských blouznivců českých ve století XVIII. a XIX.*, část I, Praha 1927, str. 1—3. Dekrety o transmigraci uveřejnil Peter Karl Jaksch, *Gesetzlexikon in Geistlichen, Religions- und Toleranzfache*, sv. 5, Praha 1828, str. 147—153 a prosebný list evangeliků chrudimského kraje k Fridrichovi II. z r. 1774 otiskl poprvé Josef Hormayr v *Taschenbuch für die vaterlandische Geschichte*. Neue Folge IV. Jg. 1833, str. 96—98.

¹² Bednář, *Zápas moravských evangeliků...*, str. 129—130.

Bednár.¹³ Tento Bednárův údaj byl až dosud prvním známým dokladem styku českých a maďarských evangelíků ve věci tolerančního patentu.

Styky českých a maďarských evangelíků ve věci tolerančního patentu jsou však již staršího data, stejně jako císařovo rozhodnutí poskytnout českým nekatolíkům náboženskou svobodu. Zajímavý doklad o tom nalézáme v listu maďarského kalvínského magnáta Istvána Vaye Imre Péchyho st. z 1. května 1781, kde Vay popisuje jako člen deputace uherských kalvinů jejich přijetí u císaře dne 29. dubna 1781. Císař jim slíbil změnit dosavadní náboženskou praxi, dovolit uherským protestantům stavbu kostelů, a sdělil jim i své rozhodnutí povolit svobodné provozování náboženství českým i moravským „husitům“, kteréžto rozhodnutí učinil pod dojmem rozmluvy se dvěma evangeliky násilně vystěhovanými z Moravy do Uher. Tito evangelici odhadovali před císařem počet tajných „husitů“ na Moravě na osmdesát tisíc.¹⁴ O chystaném vydání tolerančního patentu uvědomil v červnu 1781 vídeňský agent Samuel Nagy také předtiského superintendenta Samuela Szalaye v Miskolci¹⁵ a zprávu o tom jistě rozšířili v Uhrách i účastníci dubnové deputace uherských kalvinů k císaři. Vedoucí kruhy maďarské reformované církve věděly tedy o tolerančním patentu již několik měsíců před jeho vydáním a byli zpraveni v té souvislosti také o aktivitě českých evangelických vysídlenců v Uhrách.

Úloha českých uprchlíků či násilně vystěhovaných poddaných při vyhlášení náboženské tolerance čeká dosud na své objasnění; více lze zjistit o jejich podílu na vysílání prvních maďarských reformovaných kazatelů a učitelů do českých zemí, k němuž dochází sice o něco později než u luteránských kněží slovenských, zato se stupňovanou intenzitou, neboť čeští evangelici přecházeli postupem času stále více od obřadnického luterství k prostšímu kalvinství, které lépe odpovídalo jejich zděděným českobratrským představám. Luterská toleranční misie slovenská, za níž přišli do českých zemí vynikající představitelé slovenského i českého národního obrození Hrdlička, Leška aj. a při níž došlo k dalšímu upev-

¹³ Tamtéž, str. 214.

¹⁴ Srov. dopis Imre Péchyho ml. generálnímu notáři zátiské superintendence z Pešti 21. srpna 1836, v němž je citován úryvek ze zmíněného listu Istvána Vaye jeho otci Imre Péchyho st. Pro závažnost tohoto úryvku jej zde cituji celý v maďarském originále: „Biztathat mintek még az is, hogy már Cseh Országban és Morvában is bizonyosan meg fogja engedni a' huszitáknak az exercitiumot, melyre adott alkalmatosságot ez előtt egy nehány esztendőkkel a' vallásokért Magyar Országra Morvából relegált két ember, kik is most fel jöttek Ő Felségéhez és installták a' vissza hazájokba való mentelést, kiktől kérdezvén Ő Felsége, hogy Morvában mint egy mennyin lehetnek husziták, azok meg mondták, hogy 80 ezeren, azután ezeknek passust adott 's haza küldötte, úgy hogy azon a' valláson legyenek, a' mellyen akarnak, már most pedig a' mint beszéllek minden órán fog publicáltatni a' parantsolat, a' melly mellett szabad leszen kinek kinek magát kiadni. (TREKL Debrecen, Püspökök hátrahagyott írásai. sign. Vu 197.)

¹⁵ Viz list Samuela Nagye Samuela Szalayovi z 21. června 1781, TIREKL Šarišský Potok, sign. A XVIII 6298.

nění a rozvinutí česko-slovenské obrozenské spolupráce, je v naší literatuře již dostatečně objasněna,¹⁶ což nelze tvrdit o reformované toleranční misii maďarské, již byla zatím u nás věnována pozornost jenom ze strany evangelických církevních historiků, kteří sice snesli řadu faktů k popsání jejího průběhu v českých zemích, pro své úzce náboženské pojetí neviděli však její širší význam pro české národní obrození a pro neznalost maďarských materiálů nemohli popsat ani její vznik a růst v prostředí maďarském.¹⁷

Zdá se, že vedoucí představitelé maďarské reformované církve, ačkoliv byli již dlouho předběžně informováni o vydání tolerančního patentu pro české země, neuvažovali zpočátku o konkrétní pomoci českým evangelikům. Teprve pod vlivem zpráv svých agentů z Vídně a z Bratislavy a hlavně na naléhání českých evangeliků v Uhrách odhodlali se vyslat do Čech a Moravy své kněze a učitele. Agenti byli ve stálém styku jak s předáky maďarské reformované církve z řad šlechty (s Gedeonem Rádayem st., Józsefem Telekim st. aj.), tak i se všemi uherskými reformovanými superintendenty, hlavně se Samuelem Szalayem.

Již 22. XII. 1781 psal bratislavský agent János Mihályfalvi Gedeonu Rádayovi st., že k němu dochází bezpočet lidí z Čech a Moravy s žádostmi o kněze a učitele, kteří by znali alespoň trochu slovensky. Prosí Rádaye, aby se ujal této záležitosti, a navrhuje mu vyslat do českých zemí Blažka, který předtím působil u Rádaye jako vychovatel a tehdy dlel na studiích ve Švýcarsku. Je to první známá zpráva o jednání českých evangeliků s maďarskými kalviny o vyslání maďarských reformovaných učitelů a kněží do českých zemí.¹⁸ Svou prosbu k Rádayovi opakoval Mihályfalvi v dalším listě z 19. ledna 1782, kde píše již o konkrétní nabídce evangeliků z blíže nejmenovaného místa v brněnském kraji, kteří nabízejí knězi 300 a učiteli 60 zlatých ročního platu.¹⁹

Zprávy o zakládání českých evangelických sborů se záhy rozšířily i v uherském tisku; o jedné z nich psal např. reformovaný pastor Daniel Ménszáros z Nagy Kereki v župě Bihar počátkem r. 1782 superintendentu zátiské superintendence Samuelu Szilágyimu v Debrecíně.²⁰ Z Debrecína vyšel také první popud k vyslání maďarských reformovaných kazatelů do českých zemí. Již 1. ledna 1782 vybízel zástupce zátiského superintendenta István Szathmári Paksi ve svém listě posluchači protestantské akademie v Utrechtu Istvánu Nagyovi k službě na Moravě uherské studenty Michala Blažka a Pála Osgyániho.²¹ O vyslání

¹⁶ Nejdůkladněji ve spise J. B. Č a p k a *Československá literatura toleranční I–II*, Praha 1933, psaném ovšem z vyhraněných pozic evangelických.

¹⁷ Srov. první kapitulu této práce.

¹⁸ Dopis Mihályfalviho Rádayovi je v RKK Budapest, sign. 1224.

¹⁹ Tamtéž, sign. 1238.

²⁰ Dopis Daniela Ménszárose Szilágyimu z Nagy Kereki 4. února 1782, TREKL Debrecen, Püspöki iroda iratai, sign. 1782/37.

²¹ List Szathmáriho Paksiho Nagyovi uveřejnil Lajos Segesváry, *Adalékok a cseli-morva misszió történetéhez*, Theologiai Szemle 1935, str. 142 n.

maďarských togátů do Čech a Moravy se jednalo v lednu 1782 také v kalvínském kolegiu v Šarišském Potoku, kde se tamním profesorům přihlásilo pro službu v českých zemích 12 studentů, kteří buď znali slovensky nebo se chtěli slovenštině naučit.²²

Rozvinutí uvědoměle organizované akce bránila dlouho nedostatečná informovanost o situaci v českých zemích. Po počátečních zprávách agentů a nepřesných a nejasných informacích tisku přinesli o ní první konkrétní věrohodné zprávy čeští exulanti v Uhrách, kteří ihned po vydání tolerančního patentu navázali znovu spojení se svým domovem a mnozí z nich se tam opět trvale vraceli. Při opatrování českých reformovaných sborů maďarskými kazateli a učiteli vyvinuli mezi nimi největší iniciativu čeští evangelíci v obci Kak nedaleko Miškolce.

Čeští evangelíci zde tvořili kompaktní skupinu, volili si ze svého středu rychtáře a scházeli se u něho k náboženským shromážděním, jež vedli zřejmě v duchu českobratrském, a používali při nich češtiny. Tato jejich činnost vzbudila pozornost župních úřadů, jež se obávaly revolučních akcí českých „husitů“ a držely je pod přísným dohledem, který se vztahoval i na všechny ostatní české uprchlíky. K vyšetření schůzek českých evangelíků v Kaku byl r. 1769 vyslán zemplínskou župou služný János Orosz a po jeho zprávě byl župními úřady odsouzen rychtář českých evangelíků z Kaku k výprasku na dereši a čeští evangelíci měli být z Kaku vyhnáni a rozmístěni po jednom v jiných obcích, aby neměli možnost scházet se k „podvratným akcím“. Od provedení tohoto plánu bylo upuštěno teprve po další relaci služného Orosze, v níž stálo, patrně na popud kalvínského kněze v Gesztely, kam náleželi pod církevní správu čeští evangelíci z Kaku, že čeští evangelíci v Kaku jsou kalvíny a navštěvují společně reformovaný kostel v Gesztely.²³ O tři léta později marně žádali čeští evangelíci z Kaku hlavního kurátora předtiské superintendence Györgye Szathmáriho Királye, aby si směli založit vlastní sbor a povolát kazatele znalého češtiny. Jejich počet se velmi rozmnožil, pravděpodobně o nové uprchlíky z českých zemí. Mnozí z českých evangelíků v Kaku se přestěhovali do Miškolce (což bylo mezi jiným také příčinou župního vyšetřování z r. 1769) i jinam. Kromě Miškolce a Kaku byli čeští evangelíci usazeni v zemplínské stolici ve větším počtu také v Tiszakeszi.²⁵

²² Srov. list superintendenta Szalaye bratislavskému agentovi Mihályfalvimu z Miškolce 29. října 1782, k Sz, TIREKL Šarišský Potok A XVIII 6765–6766 a Szalayův dopis senioru abaujského okrsku Samuelu Petrahayovi z Miškolce 3. února 1782 (k Sz, tamtéž, A XVIII 6473).

²³ Srov. dopis velkostátkáře László Kacsandého z Bény v zemplínské stolici 22. května 1769 asessoru župního soudu a pozdějšímu hlavnímu kurátoru předtiské reformované superintendence Györgyi Szathmárimu Királyovi, tamtéž, A XIII 4193.

²⁴ Žádost českých evangelíků z Kaku Szathmárimu Királyovi z roku 1772, tamtéž, A XIV 4967.

²⁵ Imre Czeglé, *A cseh-magyar református egyházi kapcsolat egy évtizede (1782–1792)*, rukopis, Sárospatak 1954, str. 4.

Z těchto míst se 1. února 1782 dostavila k předtiskému superintendentovi Samuelu Szalayovi čtyřčlenná deputace českých evangelíků v Uhrách, která jej informovala o cestě, již podnikli koncem roku 1781 či počátkem roku 1782 čeští evangelíci z Kaku na Moravu, kde navázali spojení se svými souvěrci zvláště na Brněnsku a Valašsku.²⁶ Tlumočila superintendentu Szalayovi žádost českých reformovaných sborů o vyslání kazatelů z Uher a informovala jej o celkové situaci v českých zemích po vydání tolerančního patentu. Únorová rozmluva deputace českých evangelíků usazených v Uhrách se superintendentem Samuelem Szalayem tvoří vlastní počátek rozsáhlé akce: toleranční misie maďarských reformovaných pastorů a učitelů do českých zemí.

Superintendent Szalay se za pomoci českých exulantů této akce ihned energicky ujal. Již 3. února 1782 dopsal senioru abaujského okrsku, který zasahoval do oblastí východního Slovenska, kde byla v uherské kalvínské církvi i řada čistě slovenských sborů, s žádostí, aby mu pomohl vyhledat vhodné kandidáty pro práci v českých zemích, a zmínil se o tom, že mu deputace českých evangelíků navrhovala z abaujského okrsku Joela Jessenia a Ference Kováče, které by bylo třeba poslat na Moravu, kde reformovaní ustavili již své sbory v Brně, Kloboukách, Nosislavi a Javorníku.

O pomoci českým a moravským reformovaným sborům uvažovalo i valné shromáždění předtiské superintendence, jež dalo v této souvislosti profesorům šarišskopotockého kolegia pokyn, aby věnovali zvýšenou péči studentům rozumějícím slovensky.²⁷ Při organizování pomocné akce vkládal superintendent Szalay nejvíce naději do agentů uherské reformované církve ve Vídni a v Bratislavě, neboť v jejich rukou se soustřeďovala většina žádostí českých protestantů o kněze a učitele a agenti měli již pro zeměpisnou blízkost Vídne a Bratislavy větší přehled o situaci v českých zemích, než tomu bylo ve vzdálených centrech maďarské reformované církve na severovýchodě Uher. Szalay je informoval o svém jednání s deputací českých protestantů usazených v Uhrách a žádal agenty zejména o to, aby byli českým exulantům nápomocni při jejich návratu domů. Bratislavskému agentu Mihályfalvimu zaslal seznam prvních navrátilců a žádal jej, aby jim zajistil u bratislavské komory pasy a volný průchod celníci;²⁸ vídeňského agenta Nagyě prosil kromě toho ještě o to, aby se u české dvorské kanceláře ujal jejich žádosti k císaři, kde jej prosili o udělení půdy k osídlení, neboť majetek, který ve své vlasti před lety opustili, byl ve smyslu platných zákonů konfiskován. Byli mezi nimi mnozí, kteří uprchli z Moravy před 10–12 lety a jejichž rodiny již z valné části vymřely.²⁹

²⁶ Srov. dopis Samuela Szalaye bratislavskému agentovi Jánosi Mihályfalvimu z 27. února 1782, k Sz, TIREKL Šarišský Potok A XVIII 6451.

²⁷ Srov. dopis superintendenta Szalaye senioru Petrahayovi (pozn. 22).

²⁸ Viz dopis Szalayův Mihályfalvimu (pozn. 26).

²⁹ Viz dopis Samuela Szalaye vídeňskému agentu Samuelu Nagyovi z 15. března 1782,

Druhým důležitým úkolem agentů podle Szalaye bylo zjistit právní statut českých a moravských reformovaných církví, neboť superintendent Szalay si nebyl jist, zda je oprávněn vysílat do českých zemí kazatele, přestože toleranční patent dovoľoval povolávání kazatelů právě jen z Uher a z Těšínska.³⁰ Otázka právního statutu české a moravské reformované církve byla v podstatě vyřešena až v roce 1784 jmenováním samostatných českých a moravských superintendentů podřízených vídeňské konsistoři. Vysílání reformovaných pastorů z Uher povolené tolerančním patentem bylo blíže vymezeno císařským reskriptem z 25. dubna 1782 a předběžnými dispoicemi uherského místodržitelství z 9. března 1782.³¹ Uherské místodržitelství v Bratislavě jednalo s moravským gubernií v Brně, které bylo oprávněno kazatele na Moravě potvrzovat do funkcí. Kazatelé měli být opatřeni osvědčením způsobilosti, pasem a vokací sboru, který je povolával. Ohledně osvědčení způsobilosti teprve císařský reskript z 25. dubna 1782 stanovil, že kazatelé posílání z Uher mají být opatřeni vysvědčením superintendentovým a řádně ordinováni. Od té chvíle Szalay jasně viděl, že má právo vysílat kazatele a učitele do českých zemí, což zdvojnásobilo jeho úsilí, neboť tento úkol **mohla z uherských reformovaných superintendentů zastat nejúspěšněji právě jeho předtiská superintendence**, k níž patřily i slovenské reformované sbory.

Právě v den, kdy obdržel od zemplínského župana dubnový císařský reskript, 17. května 1782, vyhledal Szalay někdejší obyvatel Kaku Matěj Jedlička, který se po vydání tolerančního patentu přestěhoval do vlasti, a znovu jej požádal jménem moravských reformovaných, aby poslal na Moravu urychleně reformované kazatele. Szalay se zajímal o to, s kým by měl na Moravě vstoupit v přímý styk a kdo by jej mohl nejlépe informovat o potřebách moravských reformovaných sborů. Jedlička mu doporučil Jana Bartuška z Nosislavi, jednoho z nejhorlivějších lidových vůdců moravských evangelíků. Szalay zkoncipoval pro Jana Bartuška dopis, který přeložil český exulant Jan Novák z Miškolce do češtiny, a odeslal Bartuškově do Nosislavi pravděpodobně zas po Jedličkově.³² Szalay

k Sz, TIREKL Šarišský Potok A XVIII 6554. Sám superintendent Szalay zaznamenal jména některých českých uprchlíků, kteří se po vydání tolerančního patentu vraceli do vlasti. V nedatovaných poznámkách (tamtéž A XIX 7417) píše, že z Kaku se vrátili domů Matěj Jedlička a Tomáš Zdeněk (Zdenko) a k návratu se rozhodli i Matouš Oborník se svou manželkou Marií Prokšovou z Tiszakeszi, Jiří Poulík se svou ženou Marií Bohajkovou, kteří bydleli už 10–12 let v Miškolci, a Josef Studený s manželkou Marií Hábovou.

³⁰ Viz dopis Szalayův Mihályfalvím (pozn. 26, 28).

³¹ Předběžné dispoice uherského místodržitelství generálnímu konventu uherských kalvinů z 9. března 1782, RKK Budapest. sign. 1264. Císařský reskript z 25. dubna 1782 byl jednotlivým superintendentům reformované církve v Uhrách oznámen přípisem uherského místodržitelství ze 7. května 1782, tamtéž sign. 1277. Szalay se zmiňuje o tomto reskriptu ve svých zápiscích ze 17. května 1782 (TIREKL Šarišský Potok A XVIII 6633) a v dopise Samuelu Nagyovi z 27. května 1782 (k Sz, tamtéž).

³² Srov. dopis Jana Nováka Janu Bartuškově z Miškolce 21. května 1782, k Sz, TIREKL Šarišský Potok A XVIII 6626.

v tomto dopise žádal, aby se moravští evangelíci postarali maďarským reformovaným kazatelům o řádné vokace a úhradu cestovních výloh, a slíbil jim, že koncem července či počátkem srpna bude moci poslat na Moravu první kazatele do pěti sborů. Szalay zde počítal kromě Kováce a Jessenia s dalšími pastory, ordinovanými ze šarišskopotockých studentů, kteří se hlásili do českých zemí již v lednu 1782. Psal proto potockému profesoru Gáboru Őry Fülöpovi, že chce tyto studenty ordinovat ještě na předprázdninovém superintendenčním shromáždění v Miškolci. Gábor Őry Fülöp odpověděl 10. června 1782 vyhýbavě, že pod vlivem různých nepříznivých pověstí s výjimkou jediného Mihálye Viczenze všichni přihlášení studenti od svého úmyslu upustili a nedali se pohnout k cestě do Čech a Moravy ani pohrůzkou vyloučení z alumnea. Őry Fülöp navrhoval vyřešit celou záležitost se studenty až po zkouškách, kdy se snad církevním úřadům podaří přimět je ke změně stanoviska. Psal Szalayovi také o zprávě debrecínských profesorů, že se na Moravu chystá z ciziny Michal Blažek, bývalý debrecínský student a vychovatel u Gedeona Rádaye v Péczelu, „který je původem Čech a češtinu dobře zná“. Navrhoval mu také, aby se předtiská superintendence obrátila v té věci na slovenské kazatele uherské reformované církve, za něž by bylo možno snáze získat náhradu mezi absolvujícími studenty v Potoku. Sám vyzval písemně Jánose Bunyitaie z Migláce, o němž bylo známo, že hovoří slovensky, k odchodu na Moravu.³³

Tento dopis profesora Őryho Fülöpa jasně dokazuje, že mezi potockými togáty nebylo mnoho chuti k cestě do českých zemí. Šířily se mezi nimi poplašné zvěsti o tamní chudobě, neúrodné půdě, nepřízni úřadů atd. Togáti se odvolávali na své chabé jazykové znalosti a byli ochotni přijmout raději učitelská místa v Uhrách než kazatelská v Čechách a na Moravě. Szalay několikrát prohlásil, že by se rád spojil k přípravě misie maďarských pastorů do českých a moravských reformovaných sborů se superintendentem zátiského distriktu Samuelem Szilágyim v Debrecíně. Již profesor Őry Fülöp zval Szilágyiho na den 7. července 1782 k potockým zkouškám, kteréžto pozvání adresoval později Szilágyimu na podnět Szalayův také hlavní kurátor István Vay. Szalay si sliboval od tohoto setkání koordinaci činnosti obou severovýchodouherských superintendencí při vysílání maďarských reformovaných pastorů a učitelů do českých zemí. Obzvláštní důležitost pro to měly obě vysoké kalvínské školy na jejich území v Šarišském Potoku a v Debrecíně. K této součinnosti však nedošlo snad právě pro tradiční řevnivost mezi oběma hlavními uherskými kalvínskými centry.

³³ Dopis Szalayův Őrymu Fülöpovi z 27. května 1782, k Sz, tamtéž A XVIII 6648, a odpověď Őryho ze Šarišského Potoka 10. června 1782, tamtéž A XVIII 6649.

³⁴ Srov. list Szalaye Őrymu (pozn. 33), Istvánu Vayovi z Miškolce 27. května 1782 (k Sz, tamtéž A XVIII 6648) a vídeňskému agentovi Samuelu Nagyovi z Miškolce 27. května 1782 (k Sz, tamtéž A XVIII 6633) a dopis Istvána Vaye superintendentu Szilágyimu z Csege 26. června 1782 (TREKL Debrecen, Vegyes levelek, sign. Vu 31).

Mezitím přišel známý dopis hraběte Kinského z 2. června 1782; Kinský v něm prosil Szalaye o kněze a učitele pro své rychmburské panství.³⁵ Szalay, který již předtím Janu Bartuškovi slíbil pět kazatelů moravským sborům, byl po dopisu Kinského a hlavně po negativní zprávě profesora Őryho značně zneklidněn a znovu a důtklivě nabádal profesory šarišskopotockého kolegia, aby učinili mezi svými studenty vše pro získání kazatelů a učitelů pro službu v českých zemích. Zmiňuje se o jisté zprávě (očividně mylné), že Blažek je už v Praze, a píše, že by bylo třeba získat nějakého zkušeného kazatele i pro hlavní město Moravy Brno. Píše, že zpočátku je možno poslat na Moravu i lidi s menším vzděláním, jen když si zvyknou alespoň na četbu nejdůležitějších náboženských knih v jazyce lidu, aby mu mohli na základě bible a nejznámějších kazatelských sbírek přinést nejzákladnější poučení. Slibuje všem kandidátům služby na Moravě vhodné sbory v Uhrách, až se zatouží po čase vrátit domů, a navrhuje zakročit přísně proti těm, kdož se přihlásili a bez příčiny uhýbají, a nepřipustit je ani k službě v uherských sborech.³⁶

Za této situace se sešlo 30. června 1782 v Miškolci superintendenční shromáždění pod předsednictvím hlavního kurátora Istvána Vaye a superintendenta Samuela Szalaye. Jedním z hlavních bodů programu bylo vysílání maďarských reformovaných kazatelů a učitelů do českých zemí. Bylo usneseno ve smyslu císařova nařízení systematicky pečovat o celou organizaci a zdárný průběh této akce a pohroženo všem, kdo by se jí nechtěli zúčastnit, ačkoliv by pro ni měli potřebné předpoklady, přísnými sankcemi; kazatelé v činné službě mohli být zbaveni místa a studenti vyloučeni ze studia. Na shromáždění byl také přečten dopis hraběte Kinského a usneseno vyslat na jeho rychmburské panství kazatele Ference Kováce z Alsó Kemence a učitele Mihálye Vinczencze, dokončujícího poslední rok studia na šarišskopotockému kolegiu.³⁷

Superintendenční shromáždění v Miškolci z 30. června 1782 tvoří důležitý mezník v organizování maďarské reformované misie do českých zemí. Uzavírá se jím přípravné období, kdy šlo maďarským kalvinům především o to, navázat přímý styk s českými a moravskými evangelíky hlásivšími se ke kalvinismu a získat informace o jejich potřebách a plánech; v tom pomohli zástupcům

³⁵ Dopis Kinského Szalayovi je znám z literatury na základě Véghovy *Nachricht...*, str. 42–43 pod chybným datem 2. ledna 1782 a byl proto dosud mylně pokládán za první podnět k maďarské reformované misii do českých zemí. Originál Kinského listu, který se nachází v TIREKL Šarišský Potok pod sign. A XVIII 6637 a je datován 2. června 1782, umožňuje tento vžitý omyl opravit. U nás byl Kinského list Szalayovi podle Végha uveřejněn např. u Justa Szalát na ye, *Ze zápisů Jana Végha*, Praha 1882, str. 6–7 a u Ferdinanda Hrejsy, *Jan Végh*, Praha 1930, str. 18–19.

³⁶ Srov. dopis Samuela Szalaye Gáboru Őrymu Fülöpovi z Miškolce 13. června 1782 (k Sz, TIREKL Šarišský Potok A XVIII 6649).

³⁷ Akta konference předtiské superintendence v Miškolci z 30. června 1782, tamtéž A XVIII 6694.

uherské reformované církve zejména prostí čeští exulanti, kteří uprchli do Uher z Čech a Moravy před feudálním útlakem i náboženským pronásledováním a po vydání tolerančního patentu se houfně vraceli domů; první poznali z vlastní zkušenosti skutečnou situaci v českých zemích a informovali o ní uherské agenty v Bratislavě a ve Vídni i superintendenta Szalaye v Miškolci; v něm získali pro věc českých evangelíků helvetského vyznání nadšeného a obětavého stoupence, který již od února 1782 začal vytvářet pro tuto akci nezbytné předpoklady a hlavně získávat pro ni vhodné osoby. Superintendenčním shromážděním v Miškolci vzala tuto věc za svou celá předtiská superintendence, která měla v tomto směru nejvíc možností, neboť z uherských kalvinských superintendencí byla v nejužším styku se Slováky, jejichž kalvinské sbory patřily do celku předtiské superintendence, a mnozí ze Slováků studovali právě na kolegiu v Šarišském Potoku.

★

Několik dní po superintendenčním shromáždění v Miškolci, 8. července 1782, se sešla u příležitosti závěrečných zkoušek v Potoku komise složená ze zástupců předtiské superintendence, aby uvedla v život usnesení miškolcské konference. Byla zde schválena žádost pastora Pavla Šlachty z Bánovic o kazatelské místo na Moravě a rozhodnuto poslat s ním jako učitele absolventa potockého kolegia Jánose Kováče z Alsó Kemence. Vokaci z Chvaletic, o níž uvědomil superintendenta Szalaye agent Nagy, přijal dobrovolně Joel Jessenius a na návrh Szalayův, který byl informován o tom, že pozvání pro reformovaného kazatele dojde z hlavního města Moravy Brna, bylo toto místo rezervováno pro zkušeného Jánose Bunyitaie z Migléce. Jelikož Bunyitai z rodinných důvodů váhal s odchodem na Moravu, bylo usneseno, aby potocké kolegium poskytlo zdarma byt a stravu jeho čtyřem synům. Výdaje za to měly být kryty 136 zlatými ze „spišské nadace“. Mezi pastory, kteří se rozhodli jít na Moravu, byla uvedena ještě jména Pála Szentmártoniho a Józsefa Komosiho.³⁸ Chyběl mezi nimi György Siklósi Pap z Alsószuha, který se v listě z 21. června 1782 dobrovolně nabídl superintendentovi Szalayovi k odchodu na Moravu.³⁹ Ani zde, ani později jinde, nenalzáme však o něm v té souvislosti žádné zprávy a nevíme tedy, proč nakonec na Moravu neodešel.

Při zkouškách hovořila komise i s togáty, kteří se v lednu 1782 dobrovolně přihlásili k odchodu do českých zemí a nyní většinou odmítli svůj slib splnit. Teprve po opětovném naléhání se 10. července 1782 přihlásilo k odchodu do

³⁸ Srov. tamtéž protokol o jednání zmíněné komise v Šarišském Potoku z 8. července 1782.

³⁹ Srov. list Györgye Siklósiho Papa Samuelu Szalayovi z Alsószuha 21. června 1782, TIREKL Šarišský Potok A XVIII 6640.

Čech a Moravy devět togátů, z nichž skutečně odešlo posléze jenom pět (Imre Csider, István Ladányi Gaál, Maté Bacsa, István Balla a János Breznai).⁴⁰

O jednání zmíněné komise v Šarišském Potoku informoval superintendent Szalay bez prodlení vídeňského agenta Nagye a prosil jej zejména, aby zjistil u hraběte Kinského, kdy mohou na jeho rychmburské panství odcestovat Kovács a Vincencz, kteří byli již připraveni k cestě a obdrželi od předtiské superintendence 55 zlatých na ošacení a jinou výbavu. Oznámil mu také, že pro chvaletický sbor, který první poslal vokaci, určil Joela Jessenia, avšak žádal jej, aby chvaletičtí přesně vymezili kazateli i naturálie, neboť jen z peněžního platu by mohl být těžko živ.⁴¹ Jevila se v tom velká starostlivost Szalayova o hmotné zabezpečení maďarských kazatelů, což bylo ovšem pro chudé české sbory největším problémem. Sám Jessenius v červenci 1782 ještě s odchodem do Chvaletic váhal, ačkoliv se k službě v Čechách zavázal hned v únoru 1782 téměř současně s Ferencem Kovácsem. Vedly jej k tomu rodinné důvody, avšak když se posléze dozvěděl, že superintendent Szalay zpravil o jeho designaci pro Čechy samého císaře, kapituloval a souhlasil s okamžitým odchodem do Chvaletic.⁴²

Největší starosti dělalo Szalayovi, že z Moravy nedocházely žádné vokace, neboť na pouhé ústní sdělení českých navrátilců z Uher o požadavcích a nabídkách českých reformovaných sborů netroufal si pastory vypravit. Proto neustále naléhal na agenta Nagye, aby požadoval na českých evangelících řádné vokace pro maďarské reformované kazatele s přesným určením platu, naturálií a mimořádných dávek i obnosu na zapravení cestovních výloh. 17. července 1782 k němu přišel z Moravy jistý Matěj Oborník (pravděpodobně totožný s oním Matějem Oborníkem, českým exulantem v Tiszakeszi, jenž se po vydání tolerančního patentu vrátil na Moravu), a ten mu vyprávěl o své zastávce ve Vídni u agenta Nagye, jenž před ním napsal — patrně 29. června — Szalayovi dopis, k němuž přiložil vokace moravských reformovaných sborů pro maďarské pastory a několik zlatých na jejich cestovní výdaje. Szalay se po tomto dopisu marně sháněl, a jak se ukázalo později, Nagy mu vokace ani peníze neposlal, neboť se obával, že by se cestou ztratily. Vokace byly z Klobouk (300 zlatých ročně), Chvaletic (301 zlatých), Vanovic (266 zl.) a Prosetína (253 zl. a 24 sáhů dřeva); a ohledně cestovních úhrad a naturálií, o nichž neposílaly české sbory žádné zprávy, psal

⁴⁰ Kromě těchto pěti se přihlásili ještě István N. Gaál, Mihály Dobokai, István Kovács a Alexander Komjáthy. Z původních dvanácti odřekli József Mihályi, József Fekete a Samuel Dienes. Srov. jejich seznam z 10. července 1782, tamtéž A XVIII 6700–6701.

⁴¹ Srov. dopis Samuela Szalaye Nagyovi z Miškolce 8. července 1782, k Sz, tamtéž A XVIII 6672.

⁴² Viz dopisy Joela Jessenia Samuelu Szalayovi z Reste 14. a 23. července 1782, tamtéž A XVIII 6703 a 6707. Zmiňuje se o nich na základě informací knihovníka šarišskopotockého kolegia Czeglého také Rudolf Říčan, *Jaký byl Joel Jessenius*, Theologická příloha Křesťanské revue 1955, č. 3 (příloha k č. 8), str. 81. K Szalayovu jednání s Jesseniem o odchod do Čech srov. rovněž Szalayův deník z r. 1782, TIREKI Šarišský Potok A XIX 6872.

Nagy, že mu jejich zástupci ústně slibili s kazateli z Uher po jejich příchodu vše řádně vyrovnat a že o tom psát poštou superintendentovi asi nebudou, neboť do jejich obcí pošta často vůbec nedochází a oni proto nemají ve zvyku vyřizovat své záležitosti v korespondenci. Mezitím psal superintendent Szalay také do Rimavské Soboty Istvánu Breznaiovi, který byl mezi togáty hlásivšími se v lednu 1782 do českých zemí, že jej co nejdříve odešle na Moravu, a prostřednictvím Jana Nováka znovu vybízel moravské evangelíky v dalším listě Janu Bartuškovi, aby mu poslali potvrzené vokace s přesnými údaji o služném a dalších náležitostech pro kazatele i o vyslání povozu či peněz na cestovní výlohy. Tento list odnesl moravským evangelíkům Tomáš Zdenkó (jeho příjmení je patrně pomadárštelou formou jména Zdeněk), český exulant z Kaku, který se po vydání tolerančního patentu vrátil na Moravu. O příspěví v této věci požádal Szalay i Blažka, o němž se domníval podle mylné zprávy Oborníkovy, že je již v Nosislavi.⁴³ Oborníkovo sdělení se zakládalo patrně na předchozím jednání zástupců nosislavského sboru se zátiskou superintendentí, kde byl Michal Blažek 16. června 1782 v Debrecíně slavnostně ordinován pro službu na Moravě, a to výslovně pro obec Nosislav. Spolu s ním byl též den ordinován pro Moravu i bagamerský učitel Samuel Sallai, který tam ale dorazil až několik měsíců po Blažkovi, jenž přijel do Nosislavi 26. srpna 1782 a byl tak prvním reformovaným kazatelem z Uher v českých zemích po vydání tolerančního patentu.⁴⁴

Skutečnost, že superintendent Szalay vůbec nevěděl, že také v Debrecíně jsou ordinováni kazatelé pro službu na Moravě, svědčí o tom, že tradiční revnivost mezi Debrecínem a Šarišským Potokem znemožnila i ve věci vysílání maďarských reformovaných kazatelů do českých zemí jakoukoliv součinnost mezi oběma kalvínskými centry, o níž se marně snažil sám Szalay, když chtěl několikrát navázat spojení se zátiským superintendentem Samuelem Szilágyim. S vysláním prvních kazatelů a učitelů na Moravu čekal Szalay do doby, kdy bude mít pro ně v ruce věrohodné vokace, aby je neposílal do nejistoty. V tom směru jej uklidnil až zmíněný dopis Samuele Nagye z 6. srpna 1782, který jej přiměl, aby rychle dokončil přípravy k jejich odchodu. V odpovědi na Nagyův dopis žádal Szalay vídeňského agenta, aby mu napsal, kde leží jednotlivé obce, jež poslaly vokace, zda v Čechách či na Moravě, aby to mohl přesně vypsát do osvědčení odcházejícím pastorům. Zmínil se přitom o žádosti obce Javorník — o ní slyšel

⁴³ Srov. listy superintendenta Szalaye vídeňskému agentu Nagyovi z 24. července a 10. srpna 1782, dopis Nagyův Szalayovi z 6. srpna 1782 podle zápisu v Szalayově deníku z 13. srpna 1782 a Szalayovy deníkové záznamy ze 4. a 7. srpna 1782 (k Sz, Szalay Samuel diáriuma az 1782. évből, TIREKL Šarišský Potok A XIX 6872). Dopis Jana Nováka (koncipovaný Szalayem) českým a moravským reformovaným sborům z Miskolce 7. srpna 1782, k Sz, tamtéž A XVIII 6716.

⁴⁴ K Blažkově a Sallaiově ordinaci v Debrecíně srov. kap. I, pozn. 26. Datum Blažkova příchodu do Nosislavi známe z jeho dopisu Lajosi Domokosovi z 10. října 1782, který uveřejnil Károly Vasváry v *Sárospataki Füzetek* 1862, str. 196.

už od únorové deputace českých evangeliků z Uher — odkud však nedostal vokaci ani jiné sdělení. Psal dále, že kazatele chce vypravit na Moravu kolem 1. září, kdy počítal s návratem posla z Moravy, který měl přinést určité zprávy či přímo vokace od moravských sborů. Kazatele zamýšlel poslat přes Vídeň, kde měli dostat od agenta Nagye všechny potřebné pokyny a bližší informace. Hned po Nagyově dopisu psal Szalay Jánosi Bunyitaimu do Miglécu a nabízel mu místo v Kloboukách, neboť původně mu určené Brno se dosud neozvalo a bylo nejisté, zda tam vůbec reformovaný sbor vznikne. Psal také Pavlu Šlachtovi do Bánovců a Pálu Szentmártonimu do Lučky, jimž dával na vybranou ostatní moravské sbory. Zároveň se staral o náhradu pro místa, odkud odcházeli kazatelé do českých zemí, což nebylo tak lehké, neboť po vydání tolerančního patentu vzniklo i v Uhrách dvě stě nových reformovaných sborů.⁴⁵

26. srpna 1782 ordinoval superintendent Szalay v Miškolci pro službu na Moravě Istvána Breznaie a dva dny poté 28. srpna dorazili do Miškolce z Moravy zástupci obcí Javorník a Klobouky Pavel Laisa a Matěj Jedlička, aby si odtud odvezli kazatele pro své reformované sbory. Přivezli s sebou vokace, z nichž javornická zněla na 130 zlatých ročního platu, čtyři fůry sena, šest sáhů dřeva, na bližší neurčený díl ovoce i vína spolu se závazkem obdělávat pastorevi čtyři korce orné půdy.⁴⁶ Na rozsáhlý javornický sbor čítající po svém ustanovení 830 osob to bylo poměrně málo, avšak javorníci slibovali, že dají více a že menší sumu zapsali do vokace hlavně s ohledem na úřady, které přísně dbaly na to, aby platy protestantským kazatelům neohrožovaly platební schopnost poddaných vůči státu, třebaže podle císařského nařízení měl být plat protestantských kněží v českých zemích stanoven částkou 300 zlatých. V praxi se však na to příliš nehledělo a stát spolu s vrchnostmi a katolickou církví se snažily příjmy tolerančních protestantských církví co nejvíce omezit, neboť v nich viděly dalšího příživníka na výtěžcích práce lidu, který zmenšoval sousto určené původně jen pro ně. I lidové vrstvy, když vyprchalo první nadšení nad náboženskou svobodou, začaly pocíťovat platy protestantským pastorům jako další břemeno v systému feudálního vykořisťování a pokoušely se je stlačit na minimum. V tom tkvěla příčina mnohých srážek mezi evangeliky a jejich pastory a na pozdější neochotě javornických platit pastorevi smlouvenou mzdu ztroskotal i první javornický kazatel István Breznai.

Javorníci chtěli nejprve získat za kazatele Michala Blažka z nedaleké Senice, který se zde zdržoval po své ordinaci v Debrecíně až do odchodu do Nosislavi,

⁴⁵ Na Nagyův dopis odpověděl Szalay listem ze 14. srpna, Bunyitaimu psal z Miškolce 15. srpna a Šlachtovi a Szentmártonimu 16. srpna 1782. K péči o náhradníky na místa kazatelů odcházejících do Čech a Moravy vybízel 15. srpna 1782 seniora užhorodského okrsku Istvána Bentse, představeného Šlachty a Szentmártoniho (vše k Sz, Szalay Sámuel diáriuma az 1782. évből).

⁴⁶ Srov. zápisy v Szalayově deníku z 26. a 28. srpna 1782.

a teprve když je Blažek odmítl, jeli si 19. srpna 1782 pro kazatele do Miškolce. O poměrech v javornickém sboru a o jeho nabídkách i požadavcích na budoucího pastora psal Michal Blažek 16. srpna 1782 obšírně superintendentu Szalayovi, jeho list však došel do Miškolce až po odchodu Breznaiově.⁴⁷ Ten odjel do Javorníka 30. srpna 1782 a byl překvapen vlnným přijetím a ochotou javornických obyvatel i krásou moravské krajiny, jež mu zakrátko dala zapomenout na rodné Uhry. Ani neznalost češtiny mu nevadila, neboť v prvních dnech četl svým posluchačům staré bratrské knihy, z nichž se sám učil česky. Znal z Rimavské Soboty trochu slovensky a v rozhovorech s javornickými evangelíky se brzy zdokonalil také v češtině. Nadšená chvála Breznaiova byla příslibem i pro ty, kdo s cestou do českých zemí dosud otáleli.⁴⁸

Vokaci klobouckých, kteří slibovali budoucímu pastorovi 151 zlatých a po 17 měřicích pšenice a žita, nabídl Szalay Jánosi Bunyitaimu z Migléce. Bunyitai ji však odmítl; hlavně proto, že šarišskopotocké kolegium dosud nesplnilo svůj slib o zaopatření jeho čtyř synů a kloboučtí mu nedali záruky na zaplacení velkých cestovních výloh, neboť se chtěl stěhovat naráz a s celou rodinou i se vším majetkem. Vokaci klobouckých přijal poté Pavel Šlachta, pomadařstělý Slovák z Bánovců, který znal z uherských reformovaných kazatelů nejlépe slovensky.⁴⁹

Mezitím dostal Szalay nejnovější zprávy o situaci v českých zemích od obou uherských kalvínských agentů. Mihályfalvi mu psal, aby nezapomínal na Čechy, kde bude podle informací českých evangelíků záhy víc a početnějších reformovaných sborů než na Moravě, a Nagy mu sděloval příčiny, proč nebylo dosud možno definitivně stanovit odchod Ference Kováce a Mihálye Vincencze na rychmburské panství hraběte Kinského. Rozšířily se tam totiž pověsti, že protestantské kazatele bude platit císař, a poddaní odmítali přispívat na jejich vydržování. Žádali také, aby jejich kazatel byl výhradně z Debrecína, který pokládali za jediné skutečné centrum reformovaného náboženství.⁵⁰ Souviselo

⁴⁷ Blažkův dopis Szalayovi ze Senice 16. srpna 1782 přepsal Szalay 2. září 1782 doslovně do svého deníku.

⁴⁸ Také datum Breznaiova odchodu do Javorníka známe ze Szalayova deníku z r. 1782. O prvních dojmech z Javorníka psal odtud Breznai Szalayovi ihned po svém příchodu 10. září 1782. (Viz Rukopisné oddělení knihovny kalvínského kolegia Šarišský Potok Kt. 864/105.) Tento list otiskl Imre Czeglé, *Breznai István Morvára megyé*, Az Út 1955, č. 4.

⁴⁹ Srov. Szalayovy listy Bunyitaimu do Migléce z 15. a 28. srpna, odpověď Bunyitaiovu z 23. srpna a zápisy v Szalayově deníku z 29. a 30. srpna 1782 (vše k Sz, Szalay Sámuel diáriuma az 1782. évből).

⁵⁰ Viz Szalayův deník z 2. září 1782, kam Szalay přepsal dopisy od Jánose Mihályfalviho z Bratislavy ze 14. srpna a Samuela Nagye z Vídně z 20. srpna 1782. K žádosti poddaných rychmburského panství o kazatele z Debrecína srov. kromě listu Nagyova též zápis o jednání na vrchnostenské kanceláři v Rychmburku o zřízení nekatolických modliteben a škol a ustanovení protestantských duchovních a učitelů ze 14. června 1782, který uveřejnil K. V.

to patrně s tím, že debrecínské kolegium mělo — a to právem — lepší pověst než šarišskopotocké. V 17. a 18. stol. stálo v popředí maďarského kulturního života. Bylo vzdělanostním centrem nejen pro kalvíny, ale pro celou maďarskou část Uher; navštěvovali jej nejvýznamnější představitelé maďarské kultury Fazekas, Csokonai, Kölcsey a později také Arany a až do poloviny devatenáctého století bylo jakousi národní maďarskou universitou, kde theologie byla jen dílčím oborem.⁵¹ (Budapešťská universita se stala národní institucí až ve 2. pol. 19. stol.). Pověsti o lepších kvalitách debrecínské školy, které se dostaly až mezi venkovský lid na Českomoravské vysočině, jsou zajímavým dokladem jeho informovanosti o věcech přesahujících daleko jeho životní obzor. Toleranční patent neotvíral našemu lidu jen cestu k tzv. náboženské svobodě, ale jejím prostřednictvím především cestu ke vzdělání, odpíranou mu protireformačním útlakem, kdy jedinou duchovní potravou poddaných mas často byly staré bratrské knihy, děděné z pokolení na pokolení a uchované před slídivýma očima jesuitů. V příklonu k nekatolickým náboženstvím se mnohdy nezračil vůbec zřetel náboženský — jak o tom budeme ještě hovořit — ale touha po svobodném poznávání. Již v srpnu 1782 psal Blažek Szalayovi o třech dospělých občanech javornických, kteří by chtěli jít studovat do Debrecína či Lučence.⁵² A příchod prvních českých studentů do Debrecína v roce 1783 byl praktickým závěrem, který vyvodil český sedlák z pověstí o velkých přednostech debrecínské školy.

V září 1782 odešli do českých zemí další kazatelé. Ferenc Kovács a Mihály Vincencz ordinovaní 12. září odešli do Čech a Pavel Šlachta ordinovaný 23. září pro obec Klobouky na Moravě tam odejel druhý den spolu se synem reformovaného kazatele v Gálszetsi Istvánem Vásárhelyim přihlásivším se za učitele.⁵³ István Vásárhelyi absolvoval teprve dva ročníky šarišskopotockého kolegia a jeho vyslání ukazuje na velkou nouzi o vhodné kandidáty pro službu v Čechách a na

A d á m e k, *Listiny k dějinám lidového hnutí náboženského na českém východě v XVIII. a XIX. věku*, díl I, Praha 1911, str. 251—259.

⁵¹ K dějinám debrecínského reformovaného kolegia srov. např. Etele Thury, *A debreceni főiskola törvényei s az ezekei alárt tanulóknévsora* (Iskolatörténeti adattár, II. kötet), Debrecen 1908; Sándor Nagy, *A debreceni református kollégium*, Hajdúhadház 1933; t ý ž, *A debreceni kollégium mint egységes intézmény az egyetem kiválásáig*, Debrecen 1940. a Ferenc Zsigmond, *A debreceni református kollégium története*, tamtéž 1938.

⁵² Viz Blažkův dopis Szalayovi ze Senice 16. srpna 1782 podle přepisu v Szalayově deníku z 2. září 1782.

⁵³ Data odchodu Kováče, Vincencze a Šlachty obsahuje Series Ministrorum ad Ecclesias Hely. Confessionis addictorum in Marchionatu Moravia et Regno Bohemiae sitas exmissorum. Anno 1783, TIREKL Šarišský Potok A XIX 7074. O tom, že Šlachta si zvolil za učitele Vásárhelyiho, uvědomil superintendenta Szalaye 8. září 1782 Márton Tussay (k Sz., Szalay Sámuel diáruma az 1782. évből) a o odchodu Šlachty s Vásárhelyim do Klobouk psal den předtím superintendent Szalay rektoru šarišskopotockého kolegia Szentgyörgyimu. (Srov. list Szalaye Szentgyörgyimu z Miškolce 23. září 1782, k Sz., TIREKL Šarišský Potok A XVIII 6750.)

Moravě. Chyběli především ti, kdo by znali alespoň trochu slovensky, ale ani mezi ostatními nebylo mnoho zájemců o místa v cizí zemi, neboť po tolerančním patentu vznikla celá řada nových reformovaných sborů i v Uhrách a absolventi kalvínských kolegií tak měli dost nadějí na uplatnění doma.

V českých zemích však počet nově ustanovených reformovaných sborů stále rostl, zejména v Čechách. O velkých přesunech od luteránů ke kalvínům v Čechách i na Moravě informoval superintendent Szalaye ještě v srpnu 1782 lučenecký senior Pál Széplaki podle zpráv luterského superintendenta Čerňanského z Báňské Štiavnice. Psal, že Čerňanský obdržel dopis od generála Wurmsera, kde stálo, že je třeba co nejrychleji vyslat dva kalvínské pastory do okolí Prahy, kde se ustavují reformované sbory.⁵⁴ O situaci v českých zemích zpravil maďarské kalvínské superintendence nejpodrobněji Ferenc Kovács, první maďarský reformovaný kazatel v Čechách po vydání tolerančního patentu.⁵⁵ V úvodu své zprávy zátiskému superintendentovi Szilágyimu zevrubně vyličil uvítání na Rychmburku, kam dorazil 4. října 1782. Byl zde přijat hrabětem Kinským a hradeckým biskupem Hayem, jehož vlidného jednání vzpomíná se zvláštním uznáním. Dne 13. října 1782 konal Kovács na nádvoří rychmburského hradu první kázání před velkým množstvím lidí. Toto kázání vyšlo později tiskem a je jednou z prvních u nás tištěných nekatolických literárních památek po vydání tolerančního patentu. Kovács ve svém dopise Szilágyimu psal, že jen v chrudimském kraji se hlásí k protestantům dvacet tisíc osob, které vesměs vyžadují jeho služeb. Ode všad, ba dokonce až od saských hranic, docházejí k němu s prosbami o kazatele. Jsou ochotni přijmout i pastory neznalé češtiny a na litomyšlském, novohradském, poličském a rosickém panství jim slibují stejný plat, jako má on sám (400 zlatých). Kovácsova zpráva pěkně zachycuje sociální vření v lidu vyvolané josefinskými patenty. Zvláště zajímavá je jeho zmínka o sektářích, kteří popírají zmrtvýchvstání, existenci duše a celé náboženství pokládají za klam. Šlo zde zřejmě o tzv. deisty, kteří byli v chrudimském kraji velmi rozšířeni a jejichž učení mělo aktivní protifeudální zaměření se silným živelným sklonem k ateismu. Jejich nebezpečnost pro stávající řád v době náboženského uvolnění si vládnoucí třída brzo uvědomila a již 12. října 1782 byl ve Vídni proti nim vydán dvorský dekret, podle něhož měli být deportováni do Sibiřska k tamním ariánům a jejich

⁵⁴ Listy Pála Széplakího Samuelu Szalayovi z Lučence 22. srpna 1782 (TIREKL Šarišský Potok A XVIII 6720) a 26. srpna 1782 (vlastnoruční přepis Szalayův v jeho deníku z 2. září 1782).

⁵⁵ V Archivu zátiské reformované superintendence v Debrecíně se zachovala jeho obšírná zpráva zátiskému superintendentu Samuelu Szilágyimu o přijetí v Čechách z 16. listopadu 1782 (TIREKL Debrecen, Püspöki iroda iratai, sign. 1782/33). Obdobnou zprávu podal Kovács také předtiskému superintendentu Szalayovi, který se o ní zmínil v dopise rektoru šariškopotockého kolegia Istvánu Szentgyörgyimu z Miškolce 25. listopadu 1782 (Rukopisné oddělení knihovny kalvínského kolegia v Šarišském Potoku, Kt. 864/101). Kovácsova zpráva Szalayovi se však nedochovala.

usedlosti prodány v dražbě.⁵⁶ Bylo by záslužné vysledovat, zda se čeští sektáři deportovaní do Sedmihradska před i po vydání tolerančního patentu zúčastnili pověstného rolnického povstání Florii a Closcy z r. 1784. Lze předpokládat, že jako aktivní protifeudální element v něm přijali činnou účast.

V Kovácsově zprávě nás posléze upoutá jeho poznámka o poddaných, kteří se jej dotazovali, zda by mohli poslat syny na studie do Uher; šlo zřejmě o lidi z chudší poddanské vrstvy. Žádali Kováce, aby zprostředkoval jejich dětem pobyt v alumneu, neboť neměli sami dost prostředků, aby je mohli na vlastní náklady vydržovat na studiích. Kovács se ve své zprávě zátiskému superintendentovi Samuelu Szilágyimu v Debrecíně za tuto prosbu českých poddaných vrhle přimlouval a psal, že by se snad pro začátek našlo zaopatření alespoň pro dva tři mladíky. Toto Kovácsovo sdělení je zajímavým dokladem o velké touze našeho lidu po vzdělání, k němuž mu otevřelo cestu zrušení nevolnictví a toleranční patent. Ve spolupráci s maďarskými kalvíny postřehl ihned možnost dosáhnout vyššího vzdělání, jehož mu odpírala doba temna. K tomu jej nevedl zdaleka zřetel náboženský, ale jeho uvolněná tvůrčí aktivita, neboť v dosažení vyššího vzdělání spatřoval jednu z cest z feudálního otroctví. Nelze ovšem generalizovat; v hmotně i duchovně zubožené mase poddanského lidu, nesoucí na svých bedrech plnou tíži feudálního vykořisťování, dospěli k této cestě jen jediní, ti však, jako představitelé obrozenské lidové inteligence, zůstali většinou s lidem spjatí a vyjadřovali odpovědně jeho zájmy. Tuto lidovou školsky vzdělanou inteligenci nelze ovšem klást do jedné roviny s tzv. písmáky, náležejícími většinou k bohatší selské vrstvě a vyjadřujícími nezřídka konzervativní politické a náboženské názory, počítaje v to i písmáky evangelické.

V souvislosti s působením maďarských reformovaných kazatelů a učitelů v Čechách a na Moravě bude třeba věnovat otázce růstu české inteligence lidového původu ještě zvláštní pozornost. Již první zprávy maďarských pastorů ukazují, jak naléhavou byla tato otázka pro český venkovský lid a jaké naděje kladli v té věci čeští nekatolíci v maďarské kalvíny.

Vysílání maďarských reformovaných kazatelů do Čech a Moravy naráželo na četné obtíže a postupovalo jen zvolna. Zvláště starší zkušení kazatelé se těžce odhodlávali k odchodu, neboť měli většinou početné rodiny a obávali se více změn a vytržení z domácího prostředí než mladí. Kazatel János Bunyitai z Migléce, s nímž bylo počítáno pro některé z předních míst, nakonec po dlouhém jednání, při němž se snažil za svůj odchod na Moravu získat velké osobní výhody, definitivně odmítl odejít vzdor svým předchozím slibům.⁵⁷ Superintendentovi

⁵⁶ J a k s c h I. c. sv. V, str. 156 a R e z e k — Š i m á k I. c. I, str. 21.

⁵⁷ Bunyitai byl typickým příkladem pastora, ochotného odejít jen v případě velkého osobního zisku a hmotných výhod. Souhlasil s odchodem na Moravu, ale chtěl být kazatelem v hlavním městě Moravy Brně (srov. list Samuela Szalaye Samuelu Nagyovi z Miškolce 24. srpna 1782, k Sz, Szalayův deník z r. 1782). Když se ukázalo, že v Brně nebude založen

Szalayovi se nepodařilo získat ani pastora Jánose Kármána z Boros Jenő.⁵⁸ Proti odchodu Joela Jessenia, údajného potomka doktora Jessenia, popraveného na Staroměstském náměstí pro účast na stavovském povstání, byly naopak v Uhrách vznášeny námitky, především z řad feudálů; zejména statkář András Onody ze

reformovaný sbor, nabídl superintendent Szalay Bunyitaimu místo v Kloboukách, odkud přišla nejvyšší platová nabídka — 300 zlatých ročně (srov. list Samuela Szalaye Jánosi Bunyitaimu z Miškolce 15. srpna 1782, k Sz, tamtéž). Bunyitai však tuto nabídku nepřijal s odvoláním na špatné reference, které měl o Kloboukách, i na to, že šariškopotocké kolegium dosud nesplnilo svůj slib a neposkytlo jeho synům bezplatné zaopatření v alumně (srov. list Jánose Bunyitaie superintendentu Szalayovi z Migléce 23. srpna 1782, k Sz, tamtéž). Tuto podmínku opakoval Bunyitai superintendentu Szalayovi i při osobní návštěvě v Miškolci 30. srpna a Szalay proto ihned zakročil v této záležitosti u rektora potockého kolegia Szentgyörgyiho (srov. záznam v Szalayově deníku z 30. srpna 1782 a Szalayův list Szentgyörgyimu z Miškolce 31. srpna 1782, k Sz, rukopisné oddělení knihovny potockého kolegia Kt. 864/103). Po Bunyitaiově odmítnutí Klobouk mu nabídl superintendent Szalay 3. září 1782 místo v Semtěši na panství hraběte Thuna, kde rovněž slibovali kazateli 300 zlatých ročního platu (srov. zápis v Szalayově deníku z 3. září 1782).

Neskromný Bunyitai však i tuto nabídku odmítl a po rozhovoru s klobouckým poslem Matějem Jedličkou, v němž se výrazně projevila Bunyitaiova ziskuchtivost, upustil definitivně od svého úmyslu odejít do českých zemí, což oznámil superintendentu Szalayovi v listě z Migléce 5. září 1782 (srov. přepis z 9. září v Szalayově deníku z r. 1782, kde je v zápise z 10. září podrobně popsána rozmluva M. Jedličky s Bunyitaie). Za této rozmluvy se mimo jiné projevy i slabé Bunyitaiovy znalosti slovenštiny, resp. češtiny. Kloboucký posel si mnohem lépe rozuměl se Slachtou, jenž také nakonec přijal vokaci klobouckých a již 24. září odjel spolu s učitelem Vásárhelyim do Klobouk. Bunyitai, uražený slovy klobouckého posla, že jeho češtině nebudou rozumět ani v Čechách ani na Moravě, opakoval své definitivní odřeknutí služby v českých zemích ještě v dalším dopise superintendentu Szalayovi z 5. září 1782, v němž také zamítl nabídku na odchod do Semtěše (srov. k Sz v Szalayově deníku z r. 1782).

I po tomto odmítnutí rozšiřoval však Bunyitai, že je ochoten odejít do českých zemí, obávaje se zřejmě, aby neztratil podporu potockého kolegia pro své syny. Jeho obojaké jednání vzbudilo u maďarských kalvinů velký rozruch a superintendent Szalay požádal rektora Szentgyörgyiho, aby potocké kolegium nedalo Bunyitaiovým synům jediný halér (srov. dopis Samuela Szalaye Istvánu Szentgyörgyimu z Miškolce 23. září 1782, k Sz, TIREKL Šarišský Potok A XVIII 6750). Pobouření nad Bunyitaiovým chováním bylo tak veliké, že mu hrozila dokonce ztráta místa (viz list Mihálye Váradího superintendentu Szalayovi z Erdőbény 25. září 1782, tamtéž A XVIII 6753).

⁵⁸ Superintendent Szalay nabízel Kármánovi Jimramov nebo Semtěš (srov. Szalayův dopis vídeňskému agentu Nagyovi z Miškolce 28. září 1782, k Sz, tamtéž A XIX 6873), Kármán však na jeho nabídku neodpověděl. O Kármánově odmítavém stanovisku informoval superintendenta Szalaye Kármánův nadřízený, lučenecký senior Pál Széplaki, který pokládal Kármánovo prohlášení o nedostatečné znalosti slovenštiny za pouhou výmluvu a spatřoval v Kármánovi vhodnou osobu právě proto, že žil v dělství v Kremnici a Bratislavě, kde měl dosti příležitosti seznámit se blíže se slovenštinou. Nevěřil však, že by Kármán byl ochoten odejít do Čech či na Moravu dobrovolně, a radil Szalayovi, aby na něj zapůsobil prostřednictvím vysokých kalvinských činitelů hraběte Rádaye a župana Darvase (srov. list Pála Széplakiho Samuela Szalayovi z Lučence 13. října 1782, tamtéž A XVIII 6769).

Szent Péteru se tvrdošíjně dožadoval, aby Jessenius pro svůj „nemravný“ život nebyl poslán do Čech. Superintendent Szalay se však nedal nikým odradit a 27. září 1782 ordinoval Jessenia pro sbor ve Chvaleticích.⁵⁹ Každý uchazeč o službu v českých zemích byl totiž uvítán s otevřenou náručí, neboť žádosti o kazatele bylo mnohokrát více než vhodných kandidátů. Agent Samuel Nagy psal superintendentovi Szalayovi neustále o nových žádostech; tak již v první polovině srpna 1782 jej uvědomil o vokacích z Vanovic a Prosetína na Moravě a 20. srpna 1782 mu psal o vokaci ze Semtěše v Čechách, jež patřila k panství hraběte Thuna, který jako jeden z mála katolických feudálů slíbil protestantskému kazateli plnou podporu a dokonce i ubytování ve vlastním zámku.⁶⁰

Koncem srpna 1782 psal agent Nagy superintendentovi Szalayovi o naléhavé prosbě o reformovaného pastora z Jimramova, kde působil v sousedství luteránský kazatel, který se snažil všechny nekatolíky helvetského vyznání ve svém okolí přetáhnout k vyznání augsburgskému.⁶¹ Zuřivé boje „o duše“ mezi luterány a kalvíny byly způsobeny tím, že toleranční patent povoloval v českých zemích pouze tato dvě vyznání, ačkoliv čeští nekatolíci si uchovali i v dobách temna nejsilněji povědomí sounáležitosti k dávnému českobratrství i husitství. V jejich náboženských názorech nebylo jednoty ani pevného systému. Působila na ně četba bible, spojení s českými exulanty v zahraničí i zděděné náboženské představy. Tyto náboženské pohnutky byly však až druhořadé; náboženství tvořilo jen vnější formu lidové protifeudální ideologie, jejím vlastním obsahem byl boj znevlněných mas proti feudálnímu útlaku, který u nich často splýval s odporem k násilné rekatolisaci, neboť pobělohorská katolická církev byla u nás jednou z hlavních opor feudálního pořádku. Důkazem toho je i příklon ke kalvínství, který v několika měsících po vydání tolerančního patentu vystřídal počáteční sympatie k luteránství představovanému nám blízkými Slováky. Tento obrat nenalezl mezi českými nekatolíky žádného hlubšího zdůvodnění náboženského. Jevil se v něm jejich rozhodný odpor k feudálně vykořisťovatelským praktikám katolické církve. Jelikož vnějším výrazem moci katolické církve byly její honosné obřady, dávali čeští nekatolíci po vydání tolerančního patentu přednost prostšímu kalvínství před obřadnickým luterstvím připomínajícím jim katolickou pompu. Náboženské ideje luteránství či kalvínství — konec konců tehdy českým nekatolíkům blíže neznámé — nehrály při tomto rozhodování žádnou roli.

⁵⁹ List Andráse Onodyho superintendentu Szalayovi z Reste 1. srpna 1782 (tamtéž A XVIII 6714) a zápis ze 7. srpna v Szalayově deníku z r. 1782. Datum Jesseniovy ordinace viz v Series Ministrorum ad Ecclesias Helv. Confessionis addictorum in marchionatu Moravia et Regno Bohemiae sitas exmissorum. Anno 1783. (TIREKL Sárišský Potok A XIX 7074.)

⁶⁰ Srov. zápisy v Szalayově deníku z 13. srpna a 2. září 1782 o obsahu dopisů Samuela Nagyho superintendentu Szalayovi napsaných ve Vídni 6. a 20. srpna 1782.

⁶¹ Srov. zápis v Szalayově deníku z 5. září 1782 o dopise, který mu poslal 30. srpna 1782 z Vídně agent Nagy.

Superintendent Szalay jako vysoký činitel reformované církve sledoval ovšem velmi pozorně rivalitu mezi luterány a kalvíny v českých zemích a v zájmu své konfese ihned vyhověl prosbě agenta Nagye o kazatele pro Jimramov a poslal tam pastora Szentmártoniho určeného původně do Vanovic.⁶² Ačkoliv zpravidla vymáhal prostřednictvím agenta Nagye cestovní náklady na obcích, které poslaly vokace, dal tentokrát ještě před odchodem Szentmártoniho agentu Nagyovi přímý pokyn, aby vyplatil Szentmártonimu ze své pokladny na cestovní výdaje 20 zlatých.⁶³ Byl to neobvyklý postup, neboť podpora na cestovní výdaje se poskytovala pastorům cestujícím do českých zemí jen ze superintendenční pokladny, což ovšem znamenalo zdlouhavé schvalování, a proto superintendent Szalay volil výjimečně kratší cestu. Svědčí to o tom, jakou důležitost přikládal rychlému obsazení jimramovského sboru reformovaným pastorem, aby tak předešel případnému úspěchu agitace luteránů. Szentmártoni byl zkušený kazatel, který již řadu let sloužil ve slovenské dědině Luče na východním Slovensku.

Zprávy o maďarské reformované misii do českých zemí pronikly i do širší veřejnosti v Uhrách. První maďarský buditelský časopis Magyar Hírmondó psal již 31. srpna 1782 o pěti maďarských reformovaných kazatelích, kteří odešli do Čech a Moravy.⁶⁴ Předběhl touto informací dokonce skutečný stav, neboť v té době tam byl jediný Michal Blažek a další přišli až během září. Dne 3. září 1782 prosil superintendenta Szalaye o místo na Moravě i bagamerský rektor Samuel Sallai ordinovaný spolu s Blažkem v Debrecíně. To ukazuje, že superintendent Samuel Szalay se stal všeobecně uznávaným organizátorem maďarské reformované misie do Čech a Moravy, k němuž se obraceli i kandidáti z jiných superintendencí. Sallaimu nabídl superintendent Szalay Prosetín, který Sallai s radostí přijal.⁶⁵

Uchazečů o místa v českých zemích bylo však stále málo. Když selhaly pokusy získat starší osvědčené kazatele (např. Jánose Bunyitaie a Jánose Kármána), hledal superintendent Szalay vhodné kandidáty i mezi šarišskopotockými

⁶² Ještě 23. září 1782 psal Szalay Blažkovi z Miškolce, že do Vanovic odejde Pál Szentmártoni (k Sz v Szalayově deníku z r. 1782) a o čtrnáct dní později — 8. října — ordinoval Szentmártoniho pro Jimramov. (Srov. osvědčení superintendenta Szalaye pro pastory odcházející do Čech a Moravy v měsících srpnu až říjnu 1782, TIREKL Šarišský Potok A XVIII 6764.) Kromě osvědčení pro Szentmártoniho je zde ještě osvědčení pro Istvána Breznaie do Javorníka z 29. srpna, pro Ference Kováce a Mihálye Viczenze na rychmburské panství hraběte Kinského z 12. září, Pavla Šlachty do Klobouk z 23. září a Joela Jessenia do Chvaletic ze 27. září.

⁶³ Srov. přípis superintendenta Szalaye Nagyovi z Miškolce 6. října 1782. tamtéž A XVIII 6763.

⁶⁴ Magyar Hírmondó 1782, č. 67, str. 536.

⁶⁵ Srov. zápisy v Szalayově deníku z 3., 7. a 23. září 1782. Do Prosetína odešel Sallai 10. listopadu 1782 (srov. Szalayův list Blažkovi z 20. listopadu 1782, k Sz, TIREKL Šarišský Potok A XIX 6874).

togáty.⁶⁶ Byla již zmínka o potížích s jejich získáváním, která vedla valné shromáždění předtiské superintendence v Miškolci v červnu 1782 k ostrému postupu proti těm, kdož se původně hlásili do služby v českých zemích a později svůj slib rušili, i o tom, že přes tato opatření setrvalo při své původní přihlášce z dvanácti togátů jen osm, z nichž nakonec odešlo jen pět. Hlavní potíž působila neznalost jazyka; jen málokterí znali alespoň trochu slovensky a ti, co znali, své vědomosti zatajovali, neboť počítali s uplatněním doma v nových reformovaných sborech vzniklých po vydání tolerančního patentu, ačkoliv podle soudobé praxe museli nejprve projít tříletým učitelováním, než získali nárok na kazatelské místo. Přitom se zdá, že ani vedení šarišskopotockého kolegia neprojevovalo pro věc dosti pochopení. Sám jeho rektor István Szentgyörgyi nesouhlasil plně s tím, aby byli potočtí absolventi posíláni do ciziny v době, kdy byl velký nedostatek kazatelů i v Uhrách a kolegium nebylo s to zaplnit ani místa po těch, kdo odešli do českých zemí. Superintendent Szalay však neustoupil a opětovně naléhal, aby se potočtí studenti učili slovensky, chystali se k službě v českých zemích. Vyvracel zneklidňující zprávy o bídě a neúrodě v Čechách a na Moravě, které kolovaly mezi potockými togáty, a odvolával se při tom na nadšenou chválu Istvána Breznaie po jeho příchodu na Moravu i na vlastní zkušenosti, které učinil, když cestoval českými zeměmi ještě před vydáním tolerančního patentu. Projel jimi od Znojma a Jihlavy až po Prahu a odtud přes Olomouc až k Brnu a všude se osobně přesvědčil o plodnosti české půdy i o laskavosti našeho lidu.⁶⁸

Vysílání maďarských reformovaných pastorů do českých zemí urgovalo u uherské dvorské kanceláře také české gubernium a uherské místodržitelství oznámilo prostřednictvím žup jednotlivým superintendencím helvetského i augsburgského vyznání, že státní úřady od nich očekávají obsazení dvaceti kazatelských míst v Čechách i na Moravě. Boršodská župa naléhala na superintendenta Szalaye, aby jí předložil seznam reformovaných pastorů, kteří již odešli či odejdou do českých zemí, a to jen znásobilo Szalayovo úsilí získat co největší počet kandidátů mezi potockými togáty.⁶⁹

⁶⁶ Viz např. listy superintendenta Szalaye šarišskopotockému rektorovi Szentgyörgyimu z 23. a 29. září a z 2. října 1782, tamtéž A XVIII 6750 a Rukopisné oddělení knihovny potockého kolegia Kt. 864/102 a Kt. 864/107.

⁶⁷ Srov. dopis Istvána Szentgyörgyiho Samuelu Szalayovi ze Šarišského Potoka 1. října 1782, TIREKL Šarišský Potok A XVIII 6755. Příznačná pro postoj Szentgyörgyiho jsou zvláště tato slova: „En nem tudom, mit tselekedjünk, a kik elementek, tsak azoknak a helyeket sem tudjuk betölteni. Hát másoknak kívált lirtelen, hogy szolgálhatunk? Az is igaz pedig, hogy nagyobb veszedelem itthon lévő Ekklesiáinkat pusztán hagyni, mint a Morvaiakat várakoztatni.“

⁶⁸ Viz list Samuela Szalaye Istvánu Szentgyörgyimu z Miškolce 29. září 1782, Rukopisné oddělení knihovny potockého kolegia Kt. 864/102.

⁶⁹ Týž témuž 2. října a 25. listopadu 1782 (Rukopisné oddělení knihovny potockého kolegia Kt. 864/107 a Kt. 864/101). Dále srov. přepis uherského místodržitelství boršodské župě ze 16. září 1782, TIREKL Šarišský Potok A XIX 6497.

Již dříve, v srpnu 1782, poslal dva z nich, Istvána Gaála a Máté Bacsu, na doučení slovenštině do Banské Štiavnice, kde studovali pod dohledem slovenského luterského superintendenta Samuela Čerňanského, který, když poznal, že čeští nekatolíci se odvracejí od slovenských luteránských kazatelů a přejí si spíše kazatele reformované, sám vybízel maďarské kalvíny, aby poslali do českých zemí své pastory. Dne 22. srpna 1782 o tom psal lučenecký kalvínský senior Pál Széplaki superintendentovi Szalayovi a radil mu, aby poslal potocké studenty také do Banské Bystrice, která byla ještě silnějším centrem Slováků než Štiavnice a kde jim Slováci přímo nabízeli pohostinství. O pokrocích Gaála a Bacsy ve slovenštině informoval Szalaye sám Čerňanský a navrhoval mu, aby je poslal do čistě slovenských oblastí; doporučoval mu zejména Skalici. Ve svém listě radil ke spolupráci mezi luterány a kalvíny při organizování maďarské reformované misie do českých zemí a sliboval, že bude i nadále držet ochrannou ruku nad potockými studenty, kteří se budou učit v jeho superintendenci slovensky.⁷⁰

Ti se však rozhodovali jen pomalu; počátkem října se po mnoha výmluvách a okolcích přihlásili k učení slovenštině István Balla a Imre Csider a na výzvu rektora šarišskopotockého kolegia Istvána Szentgyörgyiho se našli další. Této události vzpomíná ve svém spise „*Nachricht von der Entstehung der reformierten Kirchen-Gemeinden in Böhmen*“ obšírně její přímý účastník János Vég h. Jeho líčení psané s odstupem téměř čtyřiceti let není však zcela spolehlivé a snaží se spíše o románovou působivost než o věrné zachycení skutečnosti. Vystoupení Szentgyörgyiho Vég h neprávem vydává za počátek celé akce v potockém kolegiu, ačkoliv, jak víme, potockým profesorům se přihlásili první kandidáti pro službu v českých zemích z řad potockých studentů již v lednu 1782. Zmiňujeme se o tom proto, že celá evangelická církevní historie tuto zprávu zcela nekriticky přijímala a vyzvedala v řeči Szentgyörgyiho různé projevy nasládlé křesťanské sentimentality, jež do ní vložil Vég h, a ověnila Szentgyörgyiho falešnou gloriolou křesťanské lásky a obětavosti.⁷¹ Historikovo zkoumání ukazuje, že skutečnost nebyla ani zdaleka tak idylická a že Szentgyörgyi byl právě jedním z těch, kdož se celé věci ujímali jen neochotně pod nátlakem superintendenta Szalaye. Ve zprávě o svém vystoupení, psané hned následující den, sděluje Szalayovi jen tolik, že 4. října 1782 svolal všechny potocké studenty do velké posluchárny, kde jim přečetl úryvek z jeho listu o potřebě kazatelů pro české země a vyzval všechny, kdož by se chtěli učit slovenštině, aby se u něho přihlásili. Přitom se o zdaru této akce vyjadřuje velmi pochybovačně; zmiňuje se o Pálu Békem

⁷⁰ Srov. zápis v Szalayově deníku z 25. srpna 1782; list Széplakiho Szalayovi z Lučence 22. srpna 1782 (TIREKL Šarišský Potok A XVIII 6720) a list superintendenta Čerňanského Szalayovi z Banské Štiavnice z 23. září 1782 (tamtéž A XVIII 6749).

⁷¹ Viz Vég h, *Nachricht*... 46 n. Na základě Vég ha zdůrazňují Szentgyörgyiho vystoupení např. Szalatnay, *Ze zápisů Jana Vég ha*..., str. 8–10; Památník Kašpárův..., str. 28; Hrejsa, *Vég h*..., str. 23–34 a Dvůřák l. c., str. 154.

a Mihályi Dobokaim, kteří se původně hlásili pro službu v českých zemích a z nichž Dobokai si pro tento účel dokonce vybral předem 80 zlatých, ale nyní oba od svého úmyslu upouštějí, takže zůstávají pro učení slovenštině jenom dva kandidáti, Balla a Csider.⁷²

Nicméně Szentgyörgyiho výzva měla účinek a přihlásili se na ni postupně József Szalay, János Végh, András Kovács a Péter Molnár.⁷³ O Józsefu Szalayovi věděl superintendent Szalay už v listopadu 1782, že je vynikajícím studentem a dělá velké pokroky v němčině i češtině a vytýkal proto rektoru Szentgyörgyi, že jej neuvedl v seznamu potockých studentů, přicházejících v úvahu pro službu v Čechách a na Moravě. V prosinci 1782 oznámil Szentgyörgyi superintendentovi Szalayovi, že Szalay s Véghem a Kovácsem chtějí odejít kvůli slovenštině do Skalice a naučit se jí do velikonoc. V témže listě psal též o Istvánu Csétsi Nagyovi, který už znal německy a češtinu si hodlal osvojit do září příštího roku. Zde padlo také jméno Jánose Breznaie, který odešel v roce 1783 do Sloupnice.⁷⁴ Výzvy Szentgyörgyiho uposlechli zřejmě i další, neboť Szentgyörgyi přiložil k tomuto svému dopisu i seznam požadovaných dvaceti potockých studentů, kteří se rozhodli jít za kazatele do Čech a Moravy.

Koncem roku 1782 a počátkem roku 1783 nastal ve smýšlení potockých studentů ve věci odchodu na kazatelská místa do Čech a Moravy zřejmý obrat. Pod dojmem dopisů Michala Blažka, Ference Kovácse, Istvána Breznaie a ostatních, kteří odešli mezi prvními do českých zemí, rozplynuly se pověsti o nepřátelském přijetí, neúrodné půdě, škodlivém ovzduší atd., jež mnohé odradily, a potoční studenti si počínali uvědomovat i přednosti služby v Čechách a na Moravě. V Uhrách sice vzniklo po vydání tolerančního patentu na dvě stě nových sborů, avšak většinou v Zadunaji, kde byl rekatolizační tlak před r. 1781 nejsilnější;⁷⁵ v předtiské superintendenci, kde leželo šarišskopotocké kolegium, jich vzniklo v letech 1781–1783 pouze pět.⁷⁶ Kromě toho absolventi kolegia byli povinni nejprve tři roky učit a pak teprve měli nárok na kazatelské místo, jehož ovšem dosáhli hned po třech letech jen nemnozí. Mladí kandidáti měli také méně požadavků než staří usedlí kazatelé a snadněji se rozhodovali, nebyli vázáni tolika

⁷² Srov. dopis Istvána Szentgyörgyiho Samuelu Szalayovi ze Šarišského Potoka 5. října 1782, TIREKL Šarišský Potok A XVIII 6762.

⁷³ Végh, *Nachricht*..., str. 49–50.

⁷⁴ List Szalaye Szentgyörgyi, 25. listopadu 1782 (Rukopisné oddělení knihovny potockého kolegia Kt. 864/101), kde Szalay mluví chybně o Jánosi Szalayovi (snad to byl jeho příbuzný), a odpověď Szentgyörgyiho ze 4. prosince 1782 (TIREKL Šarišský Potok A XIX 6853), v níž Szentgyörgyi uvádí, že jde o Józsefa Szalaye, jemuž dává nejlepší vysvědčení. Píše, že má velký jazykový talent, neboť se naučil nejen německy a francouzsky, ale vzdor krátké době studia může číst i české knihy.

⁷⁵ Mihály Zsilinszky, *A magyarok protestáns egyház története*, Bp. 1907, str. 558.

⁷⁶ Srov. dopis Samuela Szalaye Ferenci Kovácsovi z Miškolce 27. října 1784, k Sz, TIREKL Šarišský Potok A XIX 7626.

ohledy jako otcové početných rodin, a proto hmotné důvody nehrály u nich takovou roli. Pokládali se za průkopníky nové věci a dovedli snášet obětavěji rozličné těžkosti než starší pastoři, kteří leckdy odcházeli do českých zemí s očekáváním mnoha výhod a s vyhlídkou na osobní obohacení. Avšak ani po hmotné stránce neslibovaly české a moravské sbory horší příjmy než uherské, spíše naopak. Srovnáme-li příjmy reformovaných pastorů v miškolckém okrsku za rok 1782 s prvními vokacemi z Moravy z obcí Javorník a Klobouky, jež přivezli superintendentovi Szalayovi jejich zástupci v srpnu 1782, vidíme, že pouze v Miškolci dostával pastor kromě naturálií 300 zlatých ročně, ostatní obce s výjimkou Csaby (zde dostával kazatel 70,30 zlatých ročně) neplatily svým kazatelům v hotových penězích nic než štolu, jež v českých zemích připadala katolickému faráři. Výnos ze štol činil v jednotlivých obcích miškolckého okrsku nejvýše 25 zlatých. Javorník a Klobouky však nabízely svým kazatelům 130 respektive 151,45 zlatých a četné naturálie: obilí, seno, dřevo, ovoce a javorníci dokonce i bezplatné obdělání čtyř koreů orné půdy.⁷⁷ Ve skutečnosti chudé české sbory své finanční závazky k pastorům později neplnily, jak o tom budeme ještě hovořit, neboť v množství povinností vůči vrchnosti a státu jim na to prostě nezbyvalo, avšak jejich první nabídky byly pro maďarské kazatele více než lákavé.

Všechny tyto okolnosti způsobily, že na přelomu let 1782 a 1783 se objevila mezi potockými studenty celá řada uchazečů o místa v českých zemích. Neodradila je ani neznalost řeči, neboť podle zpráv z českých zemí ji čeští nekatolíci maďarským pastorům promíjeli a spoléhali, že se jí mezi nimi brzy naučí. Přesto bylo první starostí adeptů služby v Čechách a na Moravě osvojit si alespoň základy češtiny či slovenštiny. Češtině se učili z knih a slovenštinu studovali přímo mezi Slováky, v Banské Štiavnici, v Banské Bystrici aj. Po Gaálovi a Bacsovi, kteří odešli do Banské Štiavnice, šli Végh, Szalay, Kovács a Molnár místo původně vyhlédnuté Skalice do bližší Banské Bystrice, kam dorazili dne 7. ledna 1783. V Rimavské Sobotě a Lučenci je opatřili potravinami i vozy a v Banské Bystrici se jich přátelsky ujal slovenský luterský primárius Synovic, který je ubytoval v slovenských měšťanských rodinách a opatřil jim zkušeného učitele slovenštiny, vysloužilého kantora Sartoria.

Za pobytu v Bystrici jim podali pomocnou ruku slovenští luteráni i maďarští kalvíni. Když byli v peněžní tísní, podpořil je finančně na podnět svého pastora Józsefa Kármána reformovaný sbor v Lučenci sdružující Slováky i Maďary. Jazykovou vzdálenost maďarštiny a slovenštiny nemohli ovšem při vši péči a snaze tak snadno překlenout a těžce zápasili s obtížemi slovenštiny. Mnohokrát chtěli již od svého úmyslu upustit, ale nakonec vytrvali a v jejich úmyslu je utvrdil na zpáteční cestě do Miškolce rytmistr Pál László v Lučenci, který poznal

⁷⁷ Srov. seznam požitků kalvínských kazatelů miškolckého okrsku za rok 1782 (tamtéž A XIX 6924) a záznam v Szalayově deníku z 28. srpna 1782 o jednání se zástupci českých reformovaných sborů v Javorníku a Kloboukách.

Čechy osobně v době sedmileté války a dal jim nejlepší vysvědčení. Poznal zde i řadu tajných „husitů“ a odvážně vystoupil proti pálení kacířských knih za poříčskou branou. Chválil výstavnost českých měst, dobrotu i vzdělanost lidu. Jeho slova učinila — podle svědectví Véghova — na maďarské studenty mohutný dojem.⁷⁸

Méně jsme zpraveni o sedmi potockých studentech, kteří odešli po vánocích roku 1782 učit se češtině přímo na Moravu, odkud se měli vrátit po velikonocích roku 1783.⁷⁹ O jejich osudech nic bližšího nevíme; pravděpodobně patřili ke skupině třinácti potockých absolventů, jež odvezl koncem května 1783 Ferenc Kovács na kazatelská místa do Čech. Sama skutečnost, že potočtí studenti se učili česky přímo v českém prostředí, ukazuje na úzkou součinnost českých nekatoликů s maďarským reformovaným kolegiem v Potoku, odkud k nám přišla převážná většina maďarských kazatelů. Zprostředkující úlohu zde měli pravděpodobně čeští uprchlíci v Uhrách, kteří se po vydání tolerančního patentu vrátili na Moravu.

Mnozí potočtí studenti se učili češtině také doma v potockém kolegiu. Pomáhal jim v tom — podle sdělení profesora Fülöpa Öryho — „jistý mladý luterán z trenčinské župy . . . mluvící právě českým a slovenským dialektem“.⁸⁰ Mohl to být Jan Košut, syn rolníka Tomáše Košuta, který odešel ještě před vydáním tolerančního patentu r. 1779 jako desetiletý chlapec na studie do Trenčína, odtud pak přešel do škol v Šarišském Potoku, Miškolci a Debrecíně.⁸¹ Studovali češtinu z českých knih, které jim nejspíše opatrovali studenti z východoslovenských krajů, kde byli soustředěni slovenští kalvíni, kteří chodili na studie hlavně do Potoku. Slovenští kalvíni měli sice svou literaturu, psanou tzv. východoslovenským spisovným jazykem a vydanou maďarským pravopisem v letech 1750—1758 v Debrecíně,⁸² ale používali i českých knih. V osmdesátých letech 18. stol. zřejmě používání českých knih mezi nimi opět převažovalo; nemáme alespoň dokladu, že by se tehdy mezi studenty v Potoku čtly knihy ve východoslovenštině. Od slovenských kalvinů se však mohli maďarští studenti přiučit hovorové slovenštině, i když jim potom v Čechách a na Moravě nebyla mnoho platná; stěžovali si

⁷⁸ Végh, *Nachricht* . . . , str. 51—57. Toto líčení nalézáme podle Véghovy *Nachricht* také u Szalatnaye, *Ze zápisků Jana Végha* . . . , str. 10—12 a u Hrejsy, *Végh* . . . , str. 25—27.

⁷⁹ Srov. dopisy superintendenta Szalaye Ferenci Kovácsovi a Pavlu Slachtovi ze 6. ledna a Michalu Blažkovi ze 7. ledna 1783, k Sz, TIREKL Šarišský Potok A XIX 6978.

⁸⁰ Viz list Gábora Öryho Fülöpa Samuelu Szalayovi ze Šarišského Potoka 19. února 1783, tamtéž A XIX 7021.

⁸¹ Tento údaj uvádí Ferdinand Hrejsa, *Toleranční evanjeličtí kazatelé ze Slovenska na Moravě a v Čechách*, Sborník venovaný D. Dr. Jánovi Kvačalovi profesorovi teologie k sedmdesiatym narodeninám, Bratislava 1933, str. 168.

⁸² Literárními památkami východoslovenského nářečí se podrobně zabýval István Király v knize *A keletszlovák nyelvjárás nyomtatott emlékei*, Bp. 1953.

v dopisech domů na nepodobnost slovenštiny s češtinou, při čemž šlo zřejmě o východoslovenský dialekt, hodně odlišný nejen od češtiny, ale i od západní slovenštiny, vždyť Čecha a západního Slováka nedovedl lid na východním Slovensku mnohde rozlišit takřka až do našich dní,⁸³ natož v době jazykové nevykrytalizovanosti slovenštiny v 18. stol.

K dokonalému osvojení češtiny či slovenštiny neměli ovšem maďarští studenti v Šarišském Potoku před odchodem do českých zemí dost času, neboť počet žádostí o reformované kazatele odtud stále rostl a bylo třeba jim rychle vyhovět. Určené kandidáty proto superintendent Szalay narychlo povolával do Miškolce, kde je vyzkoušel a ordinoval na kazatele. Již 9. prosince 1782 ordinoval pro službu v českých zemích Imre Csidera z města Újhely a Istvána Ballu z městečka Tállya v zemplínské stolici. Ballu určil do Vanovic, jejichž vokace byla už v srpnu 1782 přidělena Pálu Szentmártonimu, který však odešel nakonec do Jimramova, a Csidera poslal do Semtěše na panství hraběte Thuna, kam chtěl původně získat nějakého zkušeného kazatele (vyjednával o to s Jánosem Bunyitaem z Migléce i Jánosem Kármánem z Boros Jenő), což se mu nepodařilo, a proto se spokojil s Csiderem, který sice teprve ukončil studium, ale měl pověst vynikajícího žáka; před svým odchodem do Čech byl vychovatelem v rodině bohatého šlechtice László Szillasyho v Pándu. Za své několikaleté vychovatelské praxe, což byl pro chudé studenty v Uhrách nejběžnější prostředek, jak si opatřit finance na pokračování ve studiu, naučil se Csider jednat se šlechtou, což asi u superintendenta Szalaye rozhodlo při jeho jmenování pro Semtěš.⁸⁴ Vychovatelstvím si přivydělávali na studie i Blažek, Végh a jiní, čímž si vysvětlíme, že řada z nich se při ukončení studií blížila třicítce.

Balla i Csider se vydali společně na cestu v lednu 1783 přes Budín a Bratislavu do Hodonína, kde jim byly jako podezřelým zapečetěny knihy a přidělen strážce, který je provázel až do Brna. Tam jim byly knihy vráceny až po důkladné prohlídce.⁸⁵ Ukazuje to na nedůvěru moravských úřadů k maďarským

⁸³ Upozorňuje na to např. náš přední znalec východního Slovenska Ondrej R. Halaga, *K 200. výročí východoslovenskej literatúry*, Slavia 1957, č. 2, str. 242.

⁸⁴ O přípravách k odchodu Ballu a Csidera do českých zemí srov. listy Istvána Szentgyörgyiho Samuely Szalayovi ze Šarišského Potoka 1. a 5. října 1782 (TIREKL Šarišský Potok A XVIII 6755 a A XVIII 6762) a dopisy Szalaye Szentgyörgyimu z 23. září, 10. a 17. října 1782 (první je uložen tamtéž A XVIII 6750 a další dva v Rukopisném oddělení knihovny potockého kolegia Kt. 864/106 a Kt. 864/104). O ordinaci Ballu a Csidera, jež se konala 9. prosince 1782 v Miškolci viz Series Ministrorum... (pozn. 59) a Fragmenta Literarum Testimonialium ad Ministerium Ecclesiae evocatorum et exmissorum ad Benignum Mandatum Regium exhibendarum. 1782–1783 nov. 20., TIREKL Šarišský Potok A XX 7132.

⁸⁵ Srov. list Imre Csidera László Szilassymu z 25. března 1783 v přetisku Imre Benkó, Magyar református papok a 18-ik század végén Cseh és Morvaországban, Reformáció 1925, str. 161–162. Lednové datum odchodu Csidera a Ballu do českých zemí známe z dopisu Samuely Szalaye Ferenci Kovácsovi z Miškolce 6. ledna 1783, k Sz, TIREKL Šarišský Potok A XIX 6978 i z Fragmenta Literarum Testimonialium... (pozn. 84).

pastorům, kteří přicházeli z míst, odkud vycházel až do dob Rákócziho hlavní maďarský protihabsburský odboj. Nevíme, zda se tak dělo na nějaký vyšší příkaz vůči všem maďarským pastorům, či zda šlo jen o individuální projev byrokratické horlivosti.

Maďarští pastoři byli zřejmě také povinni hlásit se krajskému hejtmanovi, neboť se o tom ve svých dopisech téměř všichni zmiňují.⁸⁶ Také Balla a Csider se hlásili u svých krajských hejtmanů a teprve potom odešli do svých obcí, Vanovic na Moravě a Semtěše v Čechách. Lid je však nepřijal s takovým nadšením jako první maďarské kazatele. Ve Vanovicích je dokonce kvůli jejich kněžským plášťům pokládali někteří za bývalé jezuity.⁸⁷ Tato zpráva ukazuje, že lid po prvním nadšení nad náboženskou svobodou, která pro něj znamenala duchovní uvolnění, si počínal uvědomovat, že v tolerančních církvích dostává novou vrchnost. Tento pocit v něm vzrůstal zejména později, kdy musel platit nejenom svému pastrovi, ale přispívat i na plat superintendentovi a na taxy pro vídeňskou konsistoř.

Nejvíce maďarských kazatelů odešlo do českých zemí v roce 1783. Již před vánocemi 1782 se vrátili z Banské Štiavnice István Gaál a Máté Bacsá a 7. března 1783 byli superintendentem Szalayem ordinováni pro obce Telecí u Poličky a Klášter u Třebechovic pod Orebem, kam se vydali hned druhý den 8. března 1783. Gaál dorazil do Telecího přesně za měsíc, kdežto Bacsá do Kláštera až 1. května.⁸⁸ V březnu 1783 povolal superintendent Szalay do Miškolce také studenty učící se slovenštině v Banské Bystrici bez ohledu na to, že si z ní osvojili teprve nejběžnější základy. Dne 28. března ordinoval v Miškolci Józsefa Szalaye pro Lysou nad Labem, Jánose Végha pro Libice u Nymburka (tehdy v kraji boleslavském), Andráse Kovácsa pro Límuzy u Českého Brodu a Pétera Molnára pro Lozice na Chrudimsku. S nimi ordinoval Szalay též Istvána Szeremleiho odcházejícího do Velimi. Végh a Kovács se nakonec dostali jinam, než znělo jejich původní určení; první do Libiše u Mělníka a druhý do Kšel u Českého Brodu. Všichni z této skupiny pocházeli z čistě maďarských oblastí, Végh a Kovács ze Szilase a Balaton-

⁸⁶ Píši o tom mezi jinými také Ferenc Kovács v dopise zátiskému superintendentovi Samuelu Szilágyimu z 16. listopadu 1782, TIREKL Debrecen, Püspöki iroda iratai, sign. 1782/33, a Michal Blažek v listě Lajosi Domokosovi z Nosislavi 10. října 1782, otištěném v Sárospataki Füzetek 1862, str. 196.

⁸⁷ Viz zmíněný list Imre Csidera László Szilassyemu z 25. března 1782, Benkó l. c., str. 162.

⁸⁸ Srov. list lučeneckého seniora Pála Széplakiho superintendentu Samuelu Szalayovi ze 17. prosince 1782, TIREKL Sárišský Potok A XIX 6863 a Fragmenta literarum testimonialium... (pozn. 84). O Gaálově a Bacsově odchodu do Telecího bylo rozhodnuto už počátkem ledna 1783. Viz dopis Samuela Szalaye Ferenci Kovácsovi, k Sz, TIREKL Sárišský Potok A XIX 6978. Datum Gaálova příchodu do Telecího obsahuje rukopisný *Protokol církve telecké-reformské* od Josefa Zrůsta z r. 1783 ve farním archivu církve českobratrské evangelické v Telecí. Příchod Bacsův klade na 1. květen 1783 *Památník Kašparův...*, str. 120.

fólkajáru v župě veszprémské, Szalay z Kölesdu v župě Tolna, Molnár z Alsó Órs v župě Szalagy, Szeremlei z obce Szeremle u Dunaje blíže Pešti. Přesto se však s českým prostředím velmi brzo sžili; Végh a Szalay se stali dokonce autory českých knih a potomci Petra Molnára žijí u nás dodnes. Příchod této skupiny do Čech a její počáteční osudy vylíčil podrobně, i když patrně ne zcela přesně ve své „Nachricht . . .“ János Végh. Mezi prvními dorazil do svého sboru István Szeremlei, jehož žádost o potvrzení předal krajský úřad v Bydžově guberniu 28. května. Molnárovu žádost o potvrzení zaslal krajský úřad v Chrudimi guberniu o něco později, 4. června, avšak již za týden byla guberniem vyřízena kladně; Molnár byl do své funkce potvrzen 11. června stejně jako Szalay.⁸⁹

Také István Csétsi Nagy z dědiny Csécse v župě Borsód, který se v prosinci 1782 přihlásil rektoru šarišskopotockého kolegia Istvánu Szentgyörgyimu k službě do Čech a chtěl se do září 1783 naučit češtině, byl superintendentem Szalayem povolán k službě do Nového Města na Moravě již na jaře a ordinován v Miškolci 26. května 1783. Do Nového Města přišel 14. června 1783.⁹⁰ Před ním zde působil již koncem roku 1782 krátký čas Mártok Elek ze Sedmihrad, jenž pak přešel v únoru 1783 do Veselí na Moravě. Ze Sedmihrad se chystali do Čech i dva studenti reformovaného kolegia v Nagy Enyed. Psal o nich významnému předáku uherské kalvínské církve hraběti Józsefu Telekimu tamní profesor József Kovács, který zde organizoval mezi studenty nábor pro službu v českých zemích.⁹¹ Z cesty sedmihradských studentů do Čech asi sešlo, neboť není známo,

⁸⁹ Záznam o ordinaci Végha, Szalaye, Kovácse, Molnára a Szeremleie je v Series ministorum . . . (pozn. 59) a ve Fragmenta literarum testimonialium . . . (pozn. 84). K Véghovu příchodu do Libiše namísto původně mu určené Libice viz Hrejsa, Végh, str. 32–34. Kovács žádal v nedatované latinské žádosti gubernium o potvrzení do Kšel nikoliv do předem označených Límuz (Kováčsova žádost k českému guberniu je v SÚA Praha, Č G Publ. 1774–1783, G 1, č. 242; uchovala mj. též datum Kováčsova narození: 13. duben 1757). Akta týkající se žádostí Végha, Kovácse, Szalaye, Szeremleie a Molnára o potvrzení guberniem jsou tamtéž, č. 242, 189, 179 a 184. K příchodu této skupiny do Čech srov. ještě Végh, *Nachricht . . .*, str. 65 n.; podle Végha jej popsal i Hrejsa, Végh, str. 29–35. Végh uvádí přesná data, kdy jeho druhové dorazili do svých obcí, je však otázkou, zda jsou tato data zcela správná. Tak např. o Szeremleim píše, že dorazil do Velimi 25. května a přitom víme, že již 28. května odeslal krajský úřad v Bydžově Szeremleiovu žádost o potvrzení guberniu a hned 31. května byl Szeremlei guberniem ve své funkci potvrzen (SÚA Praha, Č G Publ. 1774–1783, G 1, č. 179). Vzhledem k tomu, že nejprve musil každý žadatel získat souhlas vrchnosti, zdá se Véghovo datum chybné a Szeremlei patrně přišel do Velimi už dřív.

⁹⁰ Srov. list Istvána Szentgyörgyiho superintendenta Szalayovi ze 4. prosince 1782, TIREKL Šarišský Potok A XIX 6853 a Fragmenta literarum testimonialium . . . (pozn. 84). 14. červen jako datum Nagyova příchodu do Nového Města na Moravě uvádí *Památník Bednářův . . .*, str. 408. J. P. Cerroni datuje v rukopisné práci *Nachrichten von dem chemialen und gegenwartigen Zustand der akatholischen Gemeinden in Mähren* (SA Brno G 12, č. 88–89, str. 355) Nagyův příchod do Nového Města dnem 6. července 1783.

⁹¹ Zmiňuje se o tom Gedeon Ráday v listě Michalu Blažkovi ze 17. dubna 1783, k Sz, TIREKL Šarišský Potok A XIX 7053.

že by kromě Eleka působil v Čechách či na Moravě nějaký jiný kazatel ze Sedmihrad. Také o Elekovi a jeho činnosti na Moravě se nezachovaly skoro žádné bližší zprávy.⁹² Mezi sedmihradskými kalvíny a českými reformovanými však pravděpodobně existovalo nějaké spojení, které mohli nejspíše zprostředkovat čeští „bludaři“ násilně vystěhovaní do Sedmihrad. Největší počet transmigrovaných přišel do Sedmihrad v letech 1777–1780 z Valašska z trestu pro účast ve známém boji moravských evangelíků za náboženskou svobodu,⁹³ který ovšem splýval s celkovým protifeudálním bojem poddaného lidu v českých zemích. Transmigrovaní evangelici našli mezi sedmihradskými kalvíny, u nichž nevyhynula ještě odbojná protihabsburská tradice Rákócziho a jeho předchůdců, vlídné přijetí a zprávy o tom rozptylovaly mezi jejich příbuznými a známými doma strach z transmigrace a mnozí — jak o tom svědčí případ Jana Bubely ze Vsetína — se hlásili poté k přestěhování do Sedmihrad dobrovolně. Styku transmigrovaných českých evangelíků s jejich příbuznými a přáteli v českých zemích se rakouským úřadům přes všechno úsilí nepodařilo zabránit a obě strany byly o sobě dobře navzájem informovány. Podobně jako čeští emigranti z okolí Miškolce zprostředkovali styk českých evangelíků s předtiským superintendentem Szalayem, snažili se jistě jejich druhové v Sedmihradsku jednat o pomoci českým nekatolíkům s tamním reformovaným superintendentem. Nasvědčoval by tomu kromě jiného zajímavý dopis litomyšlského vrchního Jana Svobody majiteli panství hraběti Jiřímu Kristiánu Valdštejnovi, v němž mu radí, aby opatřil svým poddaným pastora u reformovaného superintendenta v Sedmihradech, neboť jinak propadnou rozvratu a mravní zkáze.⁹⁴ Tuto radu dostal vrchní Svoboda zřejmě od evangelíků na svém panství, s nimiž přišel často do styku, zejména při akcích proti deistům, jichž bylo na litomyšlském panství hraběte Valdštejna velké množství. A evangelici z Litomyšlska čerpali svou důvěru v reformovaného superintendenta v Sedmihradech nejspíše od tamních českých vyhnanců, kteří se směli — pokud

⁹² Kromě uvedených kusých zpráv o jeho působení v Novém Městě na Moravě a Veselí u Jimramova (*Památník Kašparův...*, str. 184 a *Památník Bednářův...*, str. 408 a 417) se v literatuře uvádí jen tolik, že z Veselí odjel 6. dubna 1784 do Sedmihrad pro rodinu, ale již se nevrátil (viz např. *Dvořák* l. c., str. 395). Více světla na Elekovu činnost na Moravě vrhá odpověď superintendenta Szalaye z 25. dubna 1783 na Elekův dopis z Moravy (k Sz, TIREKL Šarišský Potok A XIX 7078), v němž si Elek podle obsahu Szalayovi odpovědi stěžoval na pobyt ve Veselí, zejména na chudobu svého sboru a malý finanční výnos, a litoval, že opustil službu v Sedmihradsku, kde byl již uznávaným církevním pracovníkem, a výslovně podotkl, že pomýšlí na odchod do Sedmihrad. Elekova nespokojenost byla tedy staršího data a pramenila zřejmě z Elekových zklamaných nadějí v hmotný blahobyt na Moravě. Szalay jej ve svém dopise utěšoval, že v budoucnosti může získat na Moravě lepší místo, a nabádal jej, aby vytrval.

⁹³ *Bednář, Zápas moravských evangelíků...*, str. 147, 153, 155, 158 atd.

⁹⁴ List Jana Svobody Jiřímu Kristiánu Valdštejnovi z 13. listopadu 1782 otiiskl *Schulz* l. c., str. 251.

byli přesídleni z náboženských důvodů — po vydání tolerančního patentu vrátit do vlasti.

Ještě před odchodem Csétsi Nagye do Nového Města přijel do Miskolce 18. května 1784 Ferenc Kovács se třemi vozy z Čech, aby si odvezl nové kazatele. S dvěma vozy odjel odtud do Potoka a třetí vůz zamířil do Debrecína, kam s ním poslal superintendent Szalay dopis profesorovi Istvánovi Szathmárimu s prosbou, aby odtud vypravili studenty chystající se do Čech. V Debrecíně však tehdy neorganizovali žádnou podobnou akci jako v Potoku, a proto se tam nikdo nepřihlásil. Vinen je, jak se zdá, tehdejší zátiský superintendent Samuel Szilágyi, s nímž se superintendent Szalay z Miskolce několikrát snažil navázat v té věci spojení a který přesto nic nepodnikl. O kazatele z Debrecína prosil v tu dobu profesora debrecínského kolegia Jánose Varjase i Michal Blažek, který mu podrobně vyličil situaci v českých zemích a zaslal mu seznam míst v Čechách, odkud žádali o pastory helvetského vyznání. Ani po Blažkově prosbě se však z Debrecína dlouho nikdo nepřihlásil. Úspěšnější byl Ferenc Kovács v Šarišském Potoku. Přivezl odtud do Miskolce třináct studentů, z nichž část už asi prodělala jazykovou praxi na Moravě. Superintendent Szalay je 30. května 1783 po vykonaných zkouškách ordinoval a již druhý den se vydali na cestu do Čech. Byli to tito kazatelé: János Breznai z Rimavské Soboty v malohontské stolici; Miklós Toronyai z Megyaszó, János Sallai z Tolcsy a János Kazai z Tarcalu — všichni tři ze zemplínské župy; László Baka z Fülesdu a Mózes Tardy z Kis Áru v szatmárské stolici; János Turóczi z Aszaló, Daniel Márton z Vadny a Samuel Galambossy z Barcziky, vesměs z župy Borsód; Benjamin Kis z Vajdy a András Ákos z Novaje, oba z župy Abauj; jen István Beréti pocházel z Ragálye ve stolici Gömör a Samuel Szeremlei byl z dědiny Szeremle v pešťské župě. Jejich prvními působišti byla Sloupnice (Breznai), Proseč (Toronyai), Dvakačovice (Sallai), Sány (Szeremlei), Hořatev (Baka), Velenice (Beréti), Chleby (Turóczi), Borová (Márton), Bošín (Kis), Močovice (Ákos), Libice (Tardy), Soběhrdy (Galambossy) a Bukovka (Kazai).⁹⁵

Do Čech dorazili patrně v druhé polovině srpna; někteří z nich byli potvrzení guberniem už v červenci (Ákos, Kazai, Sallai, Toronyai), jiní (Tardy, Turóczi, Beréti, Baka) až 1. října 1783. Márton, ač podával žádost mezi prvními, opomenul uvést, kolik lidí čítá jeho sbor, a byl proto guberniem potvrzen teprve 20. srpna téhož roku po vyjádření krajského úřadu v Chrudimi, že k reformovanému sboru v Borové patří 141 rodin. Galambossy nebyl potvrzen ještě ani

⁹⁵ Dopis Michala Blažka Jánosi Varjasovi je v TREKL Debrecen, rukopisná sbírka *Miscellanea Hungarica*, tomus VI, str. 339–340. O Kováčově příjezdu do Uher a pastorech, kteří s ním odjeli do Čech, viz zápisky Samuela Szalaye z 18. až 31. května 1783, TIREKL Šarišský Potok A XIX 7068, Series ministrorum... (pozn. 59) a *Fragmenta literarum testimonialium*... (pozn. 84).

v říjnu 1783; jedenáctého toho měsíce si na něj stěžoval krajský úřad v Berouně guberniu, že vykonává své funkce bez povolení.⁹⁶

V červenci 1783 přišel do Čech ještě Samuel Orosz, starší pastor, sloužící předtím již několik let v obci Gáva v župě Szaboles a ordinovaný superintendentem Szalayem 21. června 1783 pro Vtelno u Mělníka. Z Vtelna byl však Orosz vrchností bezdůvodně vyhnán a nesměl se usadit ani v Libiši u Jana Végha. Po mnohaměsíčních průtahích mu bylo teprve císařským dekretem vydaným dne 16. února 1785 povoleno ubytovat se ve Vtelně.⁹⁷ Na případu Oroszově se nápadně projevil záporný postoj velké části našich vrchnostenských úřadů k josefínské toleranci, který měl své důvody zejména v tom, že většina vrchností spatřovala v omezení moci katolické církve především ohrožení její hlavní funkce — ideologického pomocníka potlačovatelského feudálního aparátu — a obávala se v té souvislosti vzrůstu protifeudálního odporu lidu. Jejich obavy se záhy ukázaly liché, neboť i toleranční církve evangelické plnily v intencích josefínských státních úřadů úlohu „hlídače lidových mas“ stejně dobře jako církve katolická.

V druhé polovině roku 1783 se připravovala v Šarišském Potoku poslední velká výprava maďarských studentů do českých zemí. Již počátkem září 1783 psal superintendentovi Szalayovi profesor Öry Fülöp, že v Potoku se chystají do Čech János Bodnár, István Kovács, Pál Rátz, János Hallgató a János Boros.⁹⁸ Do Čech z nich odešel až v roce 1784 jediný János Bodnár; přesto však již 20. listopadu 1783 bylo ordinováno z řad šariškopotockých studentů superintendentem Szalayem v Miškolci osm nových pastorů pro službu v Čechách. Čtyři z nich pocházeli z župy Borsód; tři byli z Miškolce, Samuel Szűcs, András Szegő a János Szalatnai, a jeden Péter Sikora z městečka Sajó Vámos. István Rimány pocházel z vesnice Vilmány v župě Abauj, János Csomor z obce Nagy Lóth v župě Bars, Samuel Kapossy z města Újhely v stolici zemplínské a István Törös z dědiny Kis Ár v stolici szathmárské. Jejich prvními působišti byly Čermná (Szűcs), Krakovany (Szegő), Raná (Rimány), Moraveč (Szalatnai), Libštát (Csomor), Nebužely (Kapossy), Vysoká (Sikora) a Hradiště (Törös).⁹⁹ V Čechách byli už v prosinci 1783 a během ledna a února 1784 vyřídilo gubernium i jejich potvrzení.¹⁰⁰

⁹⁶ Akta týkající se potvrzování těchto pastorů guberniem jsou v SÚA Praha, Č G Publ. 1774—1783, G 1, č. 194 (Ákos), č. 197 (Sallai), č. 198 (Kazai), č. 199 (Toronyai), č. 239 (Turóczi, Beréti, Tardy, Baka), č. 223 (Márton), č. 202 a č. 246 (Galambossy). Nejdříve byl z nich potvrzen Ákos — 2. července 1783; Sallai, Kazai a Toronyai pak 7. července 1783.

⁹⁷ O případu Oroszově psal Végh, *Nachricht*..., str. 127 n. a podle něho též Hrejsa, *Végh*..., str. 42. O ordinaci Oroszově viz Series ministrorum... (pozn. 59) a Fragmenta literarum testimonialium... (pozn. 84).

⁹⁸ Viz dopis Gábora Öry Fülöpa Samuelu Szalayovi ze Šarišského Potoku 11. září 1783, TIREKL Šarišský Potok A XX 7112.

⁹⁹ Srov. Fragmenta literarum testimonialium... (pozn. 84).

¹⁰⁰ Akta vztahující se k potvrzení Kapossyho, Sikory, Rimánye, Szalatnaie, Töröse

Maďarská reformovaná misie do českých zemí v podstatě skončila v roce 1784, kdy zde byla všechna místa obsazena a čeští evangelici utvořili samostatné superintendence v Čechách i na Moravě podřízené vídeňské konsistoři. Už Mihály Gaál a János Bodnár, kteří přišli s Mihályem Barim do Čech v říjnu 1784, museli dlouho čekat na nová místa; jediný Bari obdržel ihned službu v chudém Svatouchu na Českomoravské vysočině. Před nimi přišli do Čech a na Moravu ještě József Steller do Liptálu spolu s kantorem Mihályem Vámosim a do Horních Vilímovic v jihlavském kraji István Vásárhelyi, který již působil na Moravě od podzimu 1782 jako učitel v Kloboukách. Všichni tři byli ordinováni superintendentem Szalayem v únoru 1784 v Miškolci. Na jaře 1784 byl v Miškolci ordinován ještě György Fazekas, který odešel v dubnu toho roku do Lečic na Roudnicku.¹⁰¹ Stellera poslal superintendent Szalay do Liptálu pravděpodobně proto, že zde byl původně od roku 1782 sbor luteránský, jehož členové přešli ke kalvinům, a Steller jako fanatický kalvinista se mu zdál pro svou konfesijní horlivost pro toto místo zvláště vhodnou osobou. Stellerova kalvínská „pravověrnost“ se projevila i v jeho stížnostech na Michala Blažka, že si počíná příliš liberálně ve věroučných záležitostech a nedbá kalvínské dogmatiky.¹⁰² Nejvíce zaujatosti proti Blažkovi nalézáme u odchovanců Šarišského Potoka, kteří mu vyčítali náklonnost k Debrecínu, jež se projevila mirno jiné i péčí o debrecínské absolventy, kteří přišli v letech 1784–1786 na Moravu, kde jim Blažek záhy opatřil dobrá místa.¹⁰³

Až do ustavení samostatných superintendencí pro Čechy a Moravu v roce 1784 pokládali reformovaní pastoři v českých zemích za svou hlavu superintendenta Szalaye v Miškolci, který je s výjimkou Blažka všechny do českých zemí vysílal a byl hlavním organizátorem celé maďarské misie do Čech a Moravy. Obraceli se k němu se všemi svými záležitostmi, pravidelně jej informovali o situaci v českých reformovaných sborech a jeho názory považovali za směrodatné i v administrativních a správních otázkách. Sám superintendent Szalay se

a Szűcsé jsou v SÚA Praha, Č G Publ. 1784–1785, E 1, č. 2 (Kaposy), č. 3 (Sikora), č. 4 (Rimány), č. 5 (Szalatnai) a č. 25 (Törös).

¹⁰¹ Viz záznamy Samuela Szalaye o pastorech, kteří odešli do Čech a Moravy během roku 1784, TIREKL Šarišský Potok A XX 7273. Datum ordinace Fazekasovy — 10. květen 1784 — je tam však zřejmě chybné. Fazekas přišel do Lečic 26. dubna 1784 (J. Dvořák l. c., str. 347); 30. dubna toho roku žádal gubernium o potvrzení prostřednictvím krajského úřadu v Rakovníku, byl však 6. května odmítnut, neboť neměl osvědčení nově jmenovaného českého superintendenta Ference Kováče, který mu je vystavil 30. června 1784. Toto osvědčení je prvním úředním dokladem Kováčovy činnosti na místě českého superintendenta. O týden později 8. července byl pak Fazekas guberniem potvrzen. (Srov. SÚA Praha, Č G Publ. 1784–1785, E I, č. 34.)

¹⁰² Srov. listy Józsefa Stellera z Liptálu superintendentu Szalayovi z 5. května 1784 a 16. dubna 1785, TIREKL Šarišský Potok A XX 7272 a A XXI 7535.

¹⁰³ Srov. tuto práci str. 103 a pozn. 113 v kap. III.

zřejmě pokládal za neoficiální hlavu českých reformovaných církví a již v září 1782 pro ně vydal instrukce k administraci jednotlivých sborů, jež jsou jakýmsi stručným výtahem z hlavních kalvínských církevně právních knih a obsahují vedle dogmatických tezí i praktické pokyny pro činnost pastorů. Tyto instrukce nazval Szalay „*Reflexiones ad facilitandem functionem ecclesiasticam V. D. Ministrorum ad Ecclesiae in Regno Bohemia et Marchionatu Moravia Helv. Confessionis addictorum administrandas, recenter evocatorum, accomodatae*“¹⁰⁴ a zaslal je všem reformovaným pastorům, kteří tehdy u nás působili. Nabádal je přitom, aby zachovávali uniformitu v liturgii a agendě (tj. při křtění, oddavkách, pohřebních obřadech atd.) a povolovali drobné odchylky jen v ceremonii (obřadech).¹⁰⁵ Ve svých zásazích do chodu českých reformovaných sborů a činnosti maďarských pastorů jeví se Szalay jako ortodoxní kalvinista, který klade nade vše zájmy kalvínské církve a pro nějž je vysílání maďarských reformovaných pastorů do Čech a Moravy především náboženskou misí, již se rozšiřuje oblast přívrženců kalvinismu. Szalay je stejně jako ostatní předáci uherských kalvinů vděčen Josefu II. za náboženskou toleranci, jež výrazně ulehčila i situaci nekatoликů v Uhrách, a nabádá proto maďarské pastory v českých zemích ustavičně k loyaltě ke státním úřadům a dobrému poměru k vrchnostem, avšak konfesijní zřetel je pro něho rozhodující. Ve svých dopisech maďarským pastorům u nás věnuje nejvíce místa otázkám církevní teorie a praxe kalvinismu a vybízí je zvláště k tomu, aby utvořili pevnou církevní organizaci, k níž chtěl položit základy svými „*Reflexiones* . . .“¹⁰⁶ I když počítá s tím, že české a moravské sbory dostanou dříve či později od císaře samostatný právní statut — domnívá se, že to bude církevní právo berlínské — snaží se je formovat podle vzoru uherské kalvínské církve.¹⁰⁷ Zasahuje autoritativně do jejich vnitřních záležitostí a osobuje si dokonce právo sesazovat pastory. Svědčí o tom případ Pála Szentmártoniho, který přišel v listopadu 1782 do Jimramova a již na jaře 1783 jej chtěl Szalay povolat zpět do Uher pro stížnosti, které na něj slyšel pravděpodobně od jeho kolegů závidících mu výnosné místo v Jimramově. V dopise představených jimramovského sboru superintendentovi Szalayovi, podepsaném sedlákem Janem Librou, je vytýkána Szentmártonimu jenom neznalost němčiny, pro niž nemůže jednat s majitelem panství hrabětem Belcredim, avšak Szalay, který píše Kovácsovi, aby sdělil Szentmártonimu jeho rozhodnutí povolat jej zpět do Uher,

¹⁰⁴ TIREKL Sarišský Potok A XX 7415. Datování 31. prosince 1784 vepsané cizí rukou je zřejmě chybné, neboť Szalay se o svých *Reflexiones* zmiňuje už v listě Michalu Blažkovi z Miškolce 23. září 1782 (Szalayův deník z r. 1782).

¹⁰⁵ Týž dopis Szalaye Blažkovi.

¹⁰⁶ Srov. např. Szalayovy listy Ferenci Kovácsovi a Michalu Blažkovi z 9. března 1783, k Sz, TIREKL Sarišský Potok A XIX 7035.

¹⁰⁷ Viz dopis Samuela Szalaye vídeňskému agentu Samuelu Nagyovi z Miškolce 25. dubna 1783, k Sz, tamtéž A XIX 7052.

mu vytýká neplnění pastorských povinností a „pohoršivý život“. V listě Kovácsovi píše, že nevrátí-li se Szentmártoni do Uher dobrovolně, vynutí si jeho odchod násilím. Důvody pro tento příkrý postup sděluje samému Szentmártonimu a kromě neplnění povinností kazatele jsou mezi nimi i tak malicherné věci jako kouření při pohřbech apod. Oprávněnost žalob proti Szentmártonimu bral v pochybnost sám Ferenc Kovács, který odepsal Szalayovi, že o maďarských kazatelích se šíří v Čechách mnoho klamných pověstí a že o případu Szentmártoniho nic neslyšel. Také představenstvo jimramovského sboru nemá — s výjimkou neznalosti němčiny — proti Szentmártonimu námitek. Szalayova reakce na nepodložené pověsti o chování Pála Szentmártoniho ukazuje, že pokládal maďarské reformované pastory v Čechách a na Moravě za své přímé podřízené, jež mohl podle své úvahy ustanovovat a propouštět a kteří byli povinni bez odmluvy poslouchat jeho pokynů. Tato svrchovanost uplatňovaná Szalayem byla maďarskými reformovanými pastory v českých zemích zřejmě uznávána, neboť když Szalay nakonec pod vlivem dobrozdání Kovácsova upustil od požadovaného návratu Szentmártoniho do Uher a nařídil jenom jeho přeložení do jiného menšího sboru, bylo to skutečně provedeno a Szentmártoni musel opustit Jimramov. V únoru či březnu 1784 odešel do Krátké a odtud nedlouho poté (7. července 1784) do Německého.¹⁰⁸ Předtím v lednu 1784 žádali gubernium o potvrzení Szentmártoniho za pastora zástupci reformovaného sboru v Novém Městě na Moravě.¹⁰⁹ Na jeho místo do Jimramova se chtěl dostat novoměstský pastor István Csétsi Nagy — pravděpodobný původce žalob proti Szentmártonimu — který si v lednu 1784 stěžoval u Szalaye na Michala Blažka, že chce do Nosislavi povolat pastora z Debrecína a sám přejít do Jimramova, ačkoliv právo obsazovat sbory přísluší superintendentovi Szalayovi.¹¹⁰ Přiznání tohoto oficiálně nikým nepotvrzeného práva superintendentu Szalayovi dokazuje, že Szalay byl skutečně pokládán za nejvyššího představeného českých a moravských reformovaných sborů. Svědčí o tom i dopisy jednotlivých českých sborů, v nichž jejich zástupci prosí Szalaye

¹⁰⁸ K případu Szentmártoniho srov. listy Samuela Szalaye Michalu Blažkovi a Ferenci Kovácsovi z Miškolce 9. března 1783, tamtéž A XIX 7035, Jánosi Mihályfalvimu z Miškolce 6. května 1783 a hlavně samotnému Szentmártonimu z Miškolce 22. května 1783, k Sz, oba tamtéž A XIX 7078. O odchodu Szentmártoniho do Krátké se píše v listě Samuela Szalaye Istvánu Csétsi Nagyovi z Miškolce 14. března 1784, k Sz, tamtéž A XX 7232. Dopis jimramovského sboru Szalayovi z 28. února 1783 je tamtéž A XIX 7028. Datum Szentmártoniho příchodu do Německého je zaznamenáno v jeho odpovědi z Německého na dotazník evangelické konsistoře, AMS Praha 39/VIII/0005—6. Listopad jako datum příchodu Szentmártoniho do Jimramova uvádí *Památník K a š p a r ů v . . .*, str. 161.

¹⁰⁹ Viz žádost reformovaného sboru v Novém Městě na Moravě k moravskoslezskému guberniu ze 17. ledna 1784, Archiv horáckého muzea v Novém Městě na Moravě, fond náboženská tolerance, písemnosti reformované církve v Novém Městě na Moravě.

¹¹⁰ Srov. dopis Istvána Csétsi Nagyho superintendentu Szalayovi z Nového Města na Moravě 14. ledna 1784, TIREKL Sárišský Potok A XX 7184.

o kazatele nebo mu vyjadřují vděčnost za jeho dosavadní činnost. Takový dopis poslali Szalayovi z Bukovky, Telecího, Jimramova i Nového Města na Moravě. Uznání Szalayovy práce v těchto dopisech, napsaných nehledanými slovy prostými českými poddanými, bylo spravedlivé, neboť Szalay věnoval maďarské reformované misii do českých zemí všechny své síly i svou neúnavnou energii. Houževnatě jí odstraňoval z cesty všechny překážky a přesvědčil o její důležitosti jak vůdčí činitele předtiské superintendence, tak i studenty šarišskopotockého kolegia, kteří na ní nakonec měli největší podíl.

Szalay se snažil úzce spolupracovat i se zástupci českých evangelíků helvetického vyznání. Hovořili jsme již o jeho stycích s českými vystěhovalci v Uhrách, kteří jej získali pro pomoc českým nekatolíkům, i o jeho dopisech vůdci jihomoravských evangelíků Janu Bartuškovi z Nosislavi. Spojení se zástupci českých nekatolíků, které v první polovině roku 1782 obstarávali Szalayovi převážně ještě agenti ve Vídni a v Bratislavě, se po odchodu prvních maďarských reformovaných pastorů do českých zemí stává přímým a bezprostředním. Čeští nekatolíci posílají často do Miškolce pro své pastory vozy se svými posly a ti osobně informují superintendenta Szalaye o situaci v českých zemích. Počátkem roku 1783 neposílají české reformované sbory své vokace agentům do Vídně a Bratislavy, ale adresují je přímo superintendentovi Szalayovi. Přitom jim už pomáhají první maďarští kazatelé v Čechách a na Moravě, kteří tyto dopisy překládají do maďarštiny a starají se o jejich odeslání do Uher. Tak tomu bylo v případě teleckých, kteří vypsali superintendentovi i své osudy před tolerancí a náboženské pronásledování, jemuž byli vystaveni, i v případě obce Bukovky, která svou vokaci vypravila superintendentovi Szalayovi do Miškolce 13. dubna 1783 a kam již v červnu 1783 dorazil kazatel János Kazay. List obce Telecí koncipoval písmák Josef Zrůst, autor rukopisné kroniky teleckých evangelíků, z níž čerpala pro svá díla i spisovatelka Tereza Nováková. Telecí je zapadlá horská dědina u Poličky na Českomoravské vysočině a její korespondence s uherským reformovaným superintendentem ukazuje na vzrůst sebevědomí lidového kolektivu a uvolnění jeho aktivity josefínskými reformami. Již sám fakt, že čeští poddaní přímo korespondují s vysokým církevním hodnostářem cizí země, je toho významným dokladem. Ve svých dopisech mu píše otevřeně o svých potížích a nedostacích, o hmotném strádání, neochotě ze strany úřadů a vrchností a obracejí se k němu s opravdovou důvěrou.¹¹¹

Tato důvěra byla oprávněná, neboť superintendent Szalay se upřímně snažil

¹¹¹ O dopise představitelů reformovaného sboru v Bukovce superintendentu Szalayovi a dalších dokladech styku bukovských evangelíků s uherskými kalvíny se zmiňuje Josef Dobřivský v *Dějínách evangelický reformované církve v Bukovce až do roku 1856*, Časopis historický 1881, str. 3–4. Listy zaslané Szalayovi 25. února 1783 z Telecího, 28. února 1783 z Jimramova a 14. ledna 1784 z Nového Města na Moravě jsou uloženy v TIREKL Šarišský Potok A XIX 7027, A XIX 7028 a A XX 7184.

pomoci českým nekatolíkům, třebaže jej přitom vedl především úzký zřetel náboženský a konfesijní. Projevil vzácný smysl také pro chudobu a těžké sociální poměry českých nekatoliků a snažil se je vždy ušetřit zbytečných výloh. Před odchodem Gaála a Bacsy do Čech psal Ferenci Kovácsovi, aby jejich obce, Telecí a Klášter, pro ně vyslaly společný vůz, neboť oba bydleli nedaleko sebe v župě Bars a mohli tedy odjet z bydlíště Gaálova, obce Ladány u Levic, společně a ušetřit tak chudým teleckým a klášterským poddaným peníze za jeden vůz. Káral také Jessenia, že při své cestě do Čech učinil chvaletickým zbytečné výdaje, a vytýkal mu i jeho hrabivost, když vybíral od věřících po deseti krejcarech za večeři Páně.¹¹²

Osobní úloha superintendenta Samuela Szalaye při organizování maďarské reformované misie do českých zemí byla neobyčejně významná. Svědčí o tom názorně jeho rozsáhlá korespondence s maďarskými reformovanými pastory v Čechách a na Moravě, s hodnostáři předtiské superintendence, profesory šarišskopotockého kolegia i hlavními předáky uherské kalvínské církve. Vyplyvá z ní, že Szalay byl duší všeho dění, dovedl neúnavně zdolávat všechny překážky a vytvářet předpoklady pro zdar celé akce. Přistupoval k ní ovšem z hlediska ortodoxního kalvinisty, u něhož byl konfesijní zřetel náboženský zřetelem prvořadým, a snažil se podřídit vznikající české a moravské reformované sbory svému vedení a budovat je podle vzoru uherské kalvínské církve. Nicméně je třeba jeho námahy vzpomenout s uznáním zvláště proto, že dílo, na němž se tak význačnou měrou podílel, mělo svůj nesporný význam jak pro posílení přátelských svazků česko-maďarských, tak i pro české obrození.

¹¹² Viz dopis superintendenta Szalaye Ferenci Kovácsovi z Miškolce 6. ledna 1783, k Sz, tamtéž A XIX 6978, a Joelu Jesseniovi z Miškolce 22. května 1783, k Sz, tamtéž A XIX 7078.